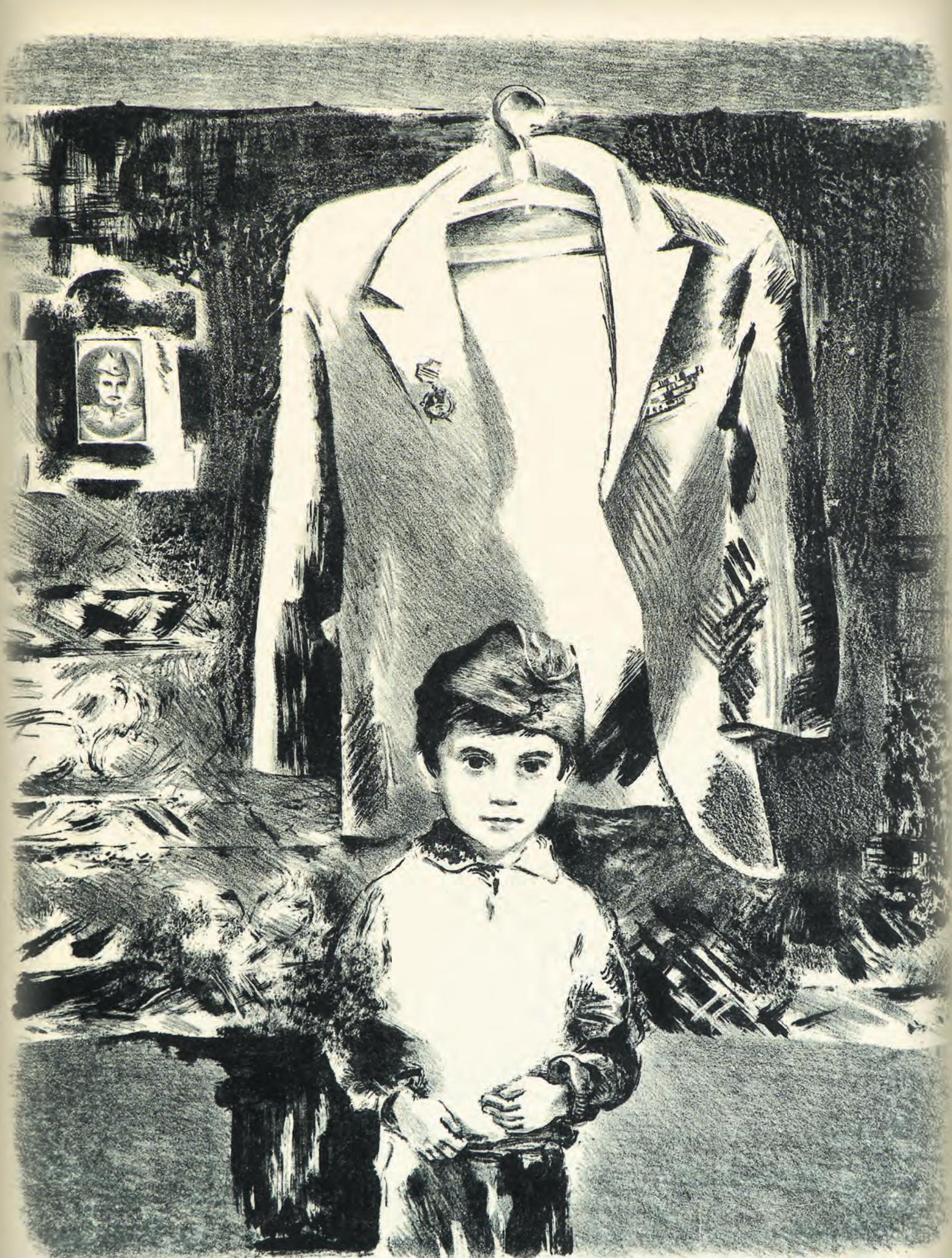

2.2024

ДАГЫСТАННЫ ҚЫДАТЫҢ

ISSN 0132-9626

И. Хумаев. Буду солдатом. Сер. Память кп-8148 г-1482 DSCF0026

РЕДАКТОРНУ СЁЗЮ

АГЬЛЮ

Россияны Президенти В. Путин бу йыл уылкеде – Агълюнью йылы деп билдирген. Дагъыстанда шо йыл, йымышакъ этип айтгъанда, эрши, эдепсиз агъвалаттардан башланды. Шоланы арасында наркотиклени яйывгъа кызын да къуршагъан ананы, оызюню менлигин гёрсетмек учун къурдашын оылтиорген жагыл адамны, дагъы да школаны охувчулары гюп болуп ёлдашын токъялайгъанын эсгермеге болар эдик. Шолай терс агъвалаттар булан гезикили керен яман якъдан данга айтылдыкъ. Озокъда, биз шо нечакъы бола буса да яман деп, бираз замангъа къазапланып, къарсалап да болабыз, тек тез унутма да унутажакъбыз. Башгъа якъдан буса, шо четим гъаллардан чыкъмакъын ёлларын излеме тюше. Ата-аналар, тюзюн айтгъанда, авлетлерин тарбияламай, тарыкъ-герек булан таъмин эте, муаллимлер буса билимлер берегенни орнуна къуллукъ этелер.

Агълюнью йылы къылыкъ-тарбия булан байлавлу масъалалагъа айрыча тергевню бакъдырмакъын талап эте. Гезиги булан гёземеликте оыттерилеген чарапаны къюп, буютон жамаатгъа бирлешип, сыйкълашып агълю яшавну айланасында

ачыкъ лакъыр юрютмеге заман болгъан. Оырде эсгерилген гъалланы, агъвалатланы янгыз Интернетде ерлешдирмей, уллу-уллу заллагъа жыйылып, белгили, абурлу адамланы, дин къурумлана вакиллерин ва оызге жагыллар оызлеге инанагъан адамланы чакъырып, арагъа салып ойлашмагъа, мажлис оытгермеге неге ярамай? Неге ёлдашын тюеген, къутургъан, элбезген школаны охувчуларын, къалгъанлагъада дарс болардай, къатты күйде айыплама бажарылмай?! Гъакъыкъатда, биз ким нештирип къойсада, гъамангъы гюнагъыман, дагъы этмежекмен деген эки сөзю айтса, къайсын да гечмеге гъазирибиз! Эгер де биз айыплаланы тийишли күйде такъсырламай бусакъ, гележекде шолай бузукъ ишлер такрарланмас деп ким айтып бола?

Соравлар кёп, тек шолагъа барысына да бир жавап бар – зор иштарыкъ. Айрокъда пачалыкъ даражада, дагъы күйде дагъыстанлыланы ругъун яратывну ва законну ёлuna къайтарма къыйын болар.

Дагъыстан – бизин умуми уюбюз ва биз барыбызда бир уллу агълюбюз! Дюр, бизин кёп миллетли агълюбюзде четим масъалалар бар ва биз школаны чечмеге борчлубуз. Янгыз такъсырлар булан тюгюл, сююв булан да. Дагъыстанда къайсын девюрлерде де жамаатыны терс иш

этген вакилине къачан да башлап рагъмулу, адилли күйде янаша гелген. «Агълюдеги лап яманын барысындан да артыкъ сюймеге герек вашосуюв булантюзёлгъасалмагъа тарыкъ», – дей эди мени улланам. «Гъар агълюнью умуми тухум-тайпа жаны бар», – деп токъташдыра эди немис психолог Берт Хеллингер, – ва бир яманны шо агълюден къувалайгъанда, тухум-тайпа шогъар ихтияр бермей ва къайтарыштагъа шо агълюде бирдагъы тап шолай элбузарны түвдүртэ эди». Мени улланам Хеллингерни охума болмай эди, амма неге буса да яшавда немис психолог Ыимик, шо умуми инсанлыкъ байлыкъланы токъташдыра эди.

Демек, биз ончакъы да башгъабашгъа тюгюлбюз...

Хамис ШАМИЛОВА

НОМЕРДЕ БАР:

ЯРАТГЪАНЫМ, БИЗИН УЛАНЛАНЫ САКЪЛА!8

Гечге таба, ноябрде магъя Аналаны гюнүндө Россияны Президенти Путин Россияны Игитлерини аналары булан ёлугъажагъын алданокъ билдирилдер. 10 гюн биз, аналар, карантинде турдукъ, ёлугъувну алдында къайсыбыз не ерде олтуражагъыбызын гёрсетди. Мени бираз къоркъувум бар эди. Неге тюгюл, шо плангъа гёре, мен Президентни тувра къаршысында олтурма герекмэн.

ЙЫЛЛАР ДА КАР ЭТМЕСДЕЙ ЯШАГЪЫЗ!32

Мен шону магъя лап да ювукъ, азиз адамларымны, атам-анамны яшавуна къарап англадым. Анам оызю булан 65 йыл бирче яшагъанатамны сувугъансанынахырнычы ёлuna узатагъанда: «Сен чи магъя герти дюньялагъабирчегетежекбиздеп сёзберген эдин», – деп, вуя-гъарай салып йылай эди.

ЮРЕГИМДЕ МЕНИ – ПАЛЕСТИНА34

– Бизин ёлубуз нече де къыйынлы эди. Бугюн Палеситанада болуп турагъан агъвалаттар бизин халкъын толу күйде дагъытывгъа бакъдырылгъан. 10 мингден де артыкъ яшлар оылген, бир мингден артыгъы бузулгъан уйлени тюбюнде къалгъан. Бизин къабул этген Дагъыстангъа, Аллагъ рази болсун!

ЛАП ДА КЪАРАНГЫ ГЕЧЕ.....26

Бандитлер гаражыбыздан янгыгазельниңгайдал гетдилер. Сав гече атышывлар токътамады. Эртенге таба аста болду, гетме токъташдыкъ. Бирев де гёрмейген күйде подвалдан чыгъып, Хасавиортгъабагъыпюрюндөк. Юрттолукүйде дагъытылгъан эди, орамлардан гайван-малюрий эди...

ЮРЕК БУЮРГЪАН КҮЙДЕ ЯШАМАКЪ

Бу тамаша адамны оытген йылларындан тартынмайгъан, гъайранлыкъегъа къалдырагъан ва руғыландырагъан тизив къатынгишини гъакъында сагъатлар булан хабарлама бола. Айида Абдулкъадыровна Акавова Хасавюрт районда туvgъан, артдагъы 40 йылны ичинде Санкт-Петербургда турал. Темиркъазыкъ тахшагъарда ону уьстюнлю далапчы, «Айида баживню янында» деген белгили ресторанны есилерини бириси, жамият ва сахават чалышывчу гъисапда таныйлар. Шагъардагъы ватандашланы яшавун яхшылашдырмакъ учун оытгерилеген программалагъа этген къошуму учун А. Акавова хыйлы савгъатлар булан белгиленген. Шоланы барысын да айта турсакъ, макъалабызын яртысын алар эди. Буса да, бир-эксисин эсгермейли де болмайбыз. «Бизнесни жамиятны алдындагъы жаваплылыгъы» деген конкурсда огъар Санкт-Петербургда «Йылны къатыны-2017» деген гъюреметли ат берилген. Ондан къайры, ол «Дагъыстанны халкъ игити-2021». Демек, Айида Абдулкъадыровнаны гъар-бир этген иши не арек тараපларда, не гиччи ватанында тергевсюз къалмагъан.

Айида Акавова Хасавюртгъа, ата юртуна кёп геле, дос-къардаш булангъы байллавлукъын уъзмей. Артдагъы гезик анадаш бойларына этген сапарында бизге ону булан ёлукъма ва бир нече соравлар бермеге имканлыкъ болду.

**— Айда Абдулкъадыровна би-
зден кёп арек ерлеге нечик чыкъ-
гъаныгъызын сизден эшитмеге
сюөр эдик?**

— Буйнакскидеги медучилищени битдирген сонг, мен Хасавюртдагъы шагъар больнисаны кардиология бёльгүндө ишлей эдим. Чакъ-чакъда бизде савлугъун беклешдирме, гележекде мени къайнатам болажакъ байрамавуллу Хангерей Акавов ята эди. Ол менде нени ушатгъанын, несим кепине гелгенин гъали айт-магъа къыйын, тек ол мени оъзюню уланы Рагым булан таныш этмеге токътшды, ону беш уланы бар эди. Узакъда къалмай, бизин уйге гелечилер гелдилер, сонг тартмай-созмай тообузну да ойнадыкъ. Муна шолай мен оъзюмню ағылу чөримни тапдым ва бир де шогъар гъёкюнмегенмен!

Рагым Ленинграддагъы оърохув ожакъланы бирисинде архитекторгъа охуй эди, шо саялы бизге Нева оъзеннى ягъасындагъы шагъаргъа гёчме тюшдю. Шо 1981-нчи йыл эди. Мен де оъзюмню билим алывларымны узатма сюйдюм ва Дағыстан педагогика институтту химико-биология факультетинден Ленинграддагъы А. Герценни атындагъы институтгъа чыкъмакъын гъакъында арза язып бердим.

Магъа дипломлукъ ишимни якълама тюшген гюнню бир де унутмажакъман. О замангъа бизге бирини атындандырып дегендей, уйч яш тувгъан эди. Эрим ишде, къуллугъун къюоп болмай, мен не этегенни, яшланы кимге къоягъаны билмеймен. Институтгъада бармаса ярамай.

Мени бирден яш йылларым эси-
ме тюшюп гетди. Биз мен тувгъан Гъажимажагъатортда яшай эдик. Магъа о заманар уйч йыллар бола болгъандыр. Бир гезик атам колхоз авлакъдан салам алыш гелди ва ишленип битмеген уйлери бизни бирисинде яйды. Анабыз бизин аз замангъа янгыз къюоп, оъз къуллугъуна гетген вакъти. Билмеймен, не ойлар гирген эди башымга, тек чюпрек къурчагымны яллатып, шо саламны устьюне ташладым. Оттюшдю, азды къалмай, уйни ичин ағылу тютюн толтурду. Эгер де шону эс этген хоншуларыбыз алгъасавлу гелип, анам да етишип, эшикни бузуп, бизин

къыргъа чыгъармاغъан болгъан буса, ахыры не булан битеҗегин англама къыйын тюгюл эди. Шюкюр Аллагъаты, ол бизде, бизин ата-анабызгъя да языкъсынды. Мен шо агъвалатны къачанда онча эсге алмагъа сюймеймен, амма шо мени учун бютюн яшавума дарс болуп токътады, гъар этеген ишинге жавап бермекге уйретди. Къызардашларымны арасында мен лап уллусу эдим, шо саялы магъа артыкъ тергев бериле, артыкъ гъайым этиле болгъан буса да ярай. Заманлар гете туруп, мен шо гъай этивню, рагымулукъуну къайтарма тарыкъ экенимни англама башладым. Атам ва анат мени башгъа гишини къайгъысын юргиметезалагъан гъайретгенлер, сутур мишик йимик, ач гёзлю болардан арекде сакъла-гъанлар.

Буса да, диплом ишимни мен якъладым, четим масъаланы чечеген бир кюон тапдым. Институтда мени ишиме оъркъымат бердилер ва охувумну аспирантурада узатмакъны таклиф этдилер. Мен нечакъы гъасирет бусам да, ағылюмню, яшларымны унутмагъа болмай эдим...

— Сизин жамият ва сахават чалышывгъа урунма не зат талындырды?

— Шо ойтген девюрню пасат 90-нчи йылларыны башлары эди. Уйлер алмакъ учун, биз эрибиз булан Адмиралтейск райондагъы жилконторгъа ишге тюшдюк. Ол абзарланы сибire, тазалай эди, мен буса куратор эдим. Рагым бир бош бинаны тапды ва шону күрчюсүнде «Талисман» деген кооперативни ачдыкъ, сонг шо «Айда баживню янында» деген ресторангъа айланды. Гъали мен сизге шо заманларда нечакъы къыйынлыктаны башыбыздан гечиргени бизни хабарлай турмайым. Шо не йыллар болгъанын барыбыз да яхши билебиз ва «Бандитский Петербург» деген чебер фильмге къайсыбыз да къарагъанбыз. Тюкенлени къапеселери бош. Эрим къурдашы булан барып, Украинадан колбаса гелтирди. Шондан эки къуткуйну магъа къоймакъын тиледим ва райондагъы загъматны ва давну ветеранларына ашамлыкъ маллар оълешме сюегенимни англатдым. Колбаса буса шо жыйымда яхши

къюшум бола эди. Олар мени якълады. Шо мени сахават ишлеримдеги биринчи абатларым болгъандыр. О заманларда да гъали де бары да ишимни башгъаланы яхшылыгъы учун этемен. Улланам магъа чакъ-чакъда: «Бир заманда да оъзюнгюю этген рагымулу ишлерингни гъакъында хабарлама. Аллагъутаала сенден таба шо рагымулу ишлени яшавгъа чыгъарма имканлыкъ бере ва сагъашону булан оъктем болмагъа тюшмей», — деп айта бола эди.

— Сизин яшавугъузда оъзлени насыгъатларына аркъатаяйгъян ва оланы гъакъылындан илгъам алагъанлар бармы?

— Озокъда дагъы, инг алдын шо мени биринчи муаллимим – Бажив Алиевна, ону ярыкъ келпетин мен даим эсимде сакълайман. Гъакъыллы, эркин юрекли ва адат-къылыштын эпизис юрютеген адам эди. Биз ондан ругъдан тюшмейген күйге, гележекке яхши умутлар булан къарама, янынгдагъылагъа табылма уйрене эдик.

— Балики, мени соравум бираз саламатсыз чалынмакъ бардыр. Тек сиз гүллэйгенлер бармы?

— Дёргүй алъякъда, Санкт-Петербургда мени къызардашым Загыидат гечинди. Ону машин уруп йыкъгъан эди. Шо бизин бютюн ағылюбюз учун къыйынсынав болуп токътады. Загыидат гъатта оъзюнию хатирин къалдыргъанланы да гечип бажара эди. Мен бажармайман. Шо саялы ону гүллэй эдим.

— Дюньяда сиз шону гъакъында, айрокъда кёп эсге алагъан ер бармы?

— Мен курортда эрим ва къызым булан ял алагъанда, бек авруп къалдым. Гъаран тынышымны ала эдим. Ятып тёшкеде де, мен ойларымда ювукъ адамларым, мени къысмат оъзлар булан табушдургъан ювукъларым булан савболлаша эдим. Шо заман мен Аллагъадан кёмек излемеге къарадым. Мен оъзюмню яшавума бек рази экенимни айтдым. Разимен ожакъ къургъаныма, ана, уллана болгъаныма, яшавда оъз еримни табып, оъзелеге де кёмек этегеним... Оъзюмден болагъан бары да затны этдим. Эгер дегъали де дюньяда мени кёмегиме гъажатлы бир адам сама

бар буса, мени яшавумну сакъла деп тиледим. Ёкъ буса, шолайдыр мени къысматым деп ойлашдым.

Мени гъалым бираз къолайгъа къайтгъанда, биз Рагым булан Мак-кагъа, гъажгъа барма токъташдыкъ. Минг макътавлар болсун, Яратгъаныбызгъа, бизин мурадыбызяшавгъа чыкъды! Гъаждан къайтгъанда, мен бары да ювукъ адамларымны жыйып: «Гъали болгъанча мен сизин учун яшай эдим, гъали магъяюргим, къысматым буоргъан күйде яшамагъа изну беригиз», – деп тиледим. Шондан сонг сахават ишлеге дагъыдан да бек чомулдум.

Мен анадаш якъларда кёп боламан, оланы гъартюрлю масъалалары мени де талчыкъдыра, обзюмню имканлыкъларымдан пайдаланып болагъан кёмегимни этмеге къарайман. Амма мени учун ата юрутум Гъажимажагъатортда ва мени учун экинчи ожакъгъа айлангъан Байрамавулдаянты школалар къурулажакъ деген мурат лап асил умутум күйде къалып тура. Мен шо масъаланы чечмек учун не къастлар да этдим, кимни де къуршадым, тек бугюн де эки де юртдагъы яшлар эсги, бузулгъан школагъа барапар. Гъали район, республика гъакимиятны къошуму булан эки де юртда янгы школалар ачылажакъга умут бар.

– **Бу йыл Россияда Ағылуюн жылды деп билдирилген. Сизин учун ағыллю наисип не затдыр?**

– Мени тизив яшларым, макътавлу торунларым, бютюн обмюрюм

инамлы аркъатаявум болуп тургъан эрим бар. Гъарибиз ожагъыбызда бир-бирин сюегенин ва сёзю тутулагъанын гыс этебиз ва къачан да кёмек къолубузну узатма гъазирбиз. Шо наисип тюгюлмю дагъы...

Биз Рагым булан бир-биревню алдатыв, хыянат болуп чыгъыв не зат экенни билмейбиз. Озокъда, эришивлер болмай тюгюл, оларсыз бажарыламы дагъы. Амма биз тез сабурлукъга къайтабыз... бир-бирибизни хатирибизни амалдан гелип къалдырма соймейбиз. Лап аслусу буса биз обзюбюзню ағыллю «давларыбызы» гъакъында биревге де айтмайбиз.

Бир вакъти биз эрибиз булан гиччи ватаныбызын ва темиркъазыкъ шагъарны арасындағы гиччирек кёпюр болуп токтадыкъ. Яшларыбыз да торунларыбыз булан бирче шо кёпюрлени узатывчулары болар деп умут этемен.

– **Сиз Айда Абдулкъадыровна оызге пагъумаларыгъыздан къайрыши шиърлар да язасыз. Шолар кимге ва негер багъышланы? Бириңчи шиъругъуз эсигиздеми?**

– Бириңчи шиърумну мен анамны тас этгенде яздым. Оғъар 47 йыл бола эди. Гъали магъя о замандагы гъалымны сёзлер булан англатма къыйын. Алда ананг саялы юрегинг авруй эди буса, гъали даим жанынг сизлай туражакъ. Шиъру китабым анамабагъышлангъан асарлар булан башлана, сонг ювукъ адамларымны, мени муаллимлеримни унутмагъан-

ман. Уллубий Буйнакскийни 100 йыллыгъы да мени иштагъландырды. Шогъар да шиъру язып сеслендим. Бизин макътавлуву Игитибиз, фашистлени Рейхстагына Үстюнлюкню байрагъын къакъын Абдулгъаким Исмайыловну да унутмагъанман. Оғъар да шиъру багъышлагъанман.

Гъали «Единая Россия» партияны Санкт-Петербургдагы бёльгюнө члени гысапда темиркъазыкъ ташшагъардагы орамланы биричин Абдулгъаким Исмайыловну атын къоймакъын ва оғъар эсделик тургъузмакъын сиптечиси болуп арагъа чыкъмагъа сюемен. Дагъыстанда эсделикни масъаласын мен билсем, кёпден берли гёттерелер, амма бугюнде яшавгъа чыгъарып болмайлар.

– **Лакъырыбызын тамамлай туруп, сиз бизин журналын охувчуларына, дагъыстанлы къатынлагъа не ёрат эдигиз?**

– Бизин миллетлер асрулар бою чыдамлы ва гъакыллы халкълар гысапда айтыла гелген. Ағылоню йылында мен олагъа инг алдын паракатлыкъын ёрайман. Ювукъ адамларыгъызын сююгюз ва сююмлю болугъуз!

Айда Ақавова – 8-инчи керен чактырылгъан Федерал Жыйынны Пачалыкъ Думасыны маданият комитетини члени, депутат Соловьёв Сергей Анатольевичини кёмекчisi.

АЛАВ АЛИЕВ

Сулейманны оъзюню гъакъындагъы хабары

С. Стальский ва Э. Капиев

А нам магъа авур заманында, атам ону бир себепсиз уйден къувалап башгъа къатын алгъан. Мен къардашларымны аранында тувгъанман. Атам этген ишине бек илыкъыган. Мени дос-къардашым менден ачув алма къарагъан. Анамны сютюнү татывун да билме къоймай, мени шоссагъат бир йыртыкъ чюпюреклеге де чырмап, атамны къапуларыны алдына ташлап гетгенлер. Шолай хатиржанлыкъ булан башлангъан мени яшавум. Хоншудагъы къатын, ону яши оълюп тувгъан, магъа языгъы чыгъып, сютюн берген. О заманда да магъа гючюк деген. Етти йыл болгъанча, мен шо къатынларда тургъанман. Сонг атам бир гюн хоншу абзарда уллу болуп оъсген яшни гёре: «Багъ, о чу мени уланым», – деп ожагъына алгъан. Атам сабанчы эди, тек ишлери тиозелмей эди. Шо саялыш оъзюню бир тюрлю авараларын мени бойнума тёшеди.

Ону уюню ичи яшдан толгъан эди. Оъгейанам менден гъабижай ундан этген чапалеклени яшыра эди. Мен тувгъанда йимик, аранда оъгюзлени къырыйында оъсе эдим. Шо вакътини гъакъында покълукъын ийисинден къайры дагъы зат эсимде къалмагъан. Сонг атам авруп,

тёшекге тюшдю. Шо не аврув экенни мен билмей эдим. Огъар гёзюне гъар тюрлю илбислер, шайтанлар гёрюне эди. Ол гъакъылдан тайгъаны сонг ачыкъ болду. Сав гюнлөр ол орамлардан ташланы жыйып, уюне гелтирип, тёбе этип жыя эди. Шо мени байлыгъым дей эди. Бирден башына акъ гирген атамны эсге аламан ...Ол абзарда таш тёбелени ва къатыныны къолунда б яшны къююп гечинди.

Бир мекенли тархны да айтып болмайгъаным саялы, къурдашлар мени айыпламагъыз. Шо олай заманлар тюгюл эди. Бютюн айланада янгыз эки адам охуп биле эди: почтаны начальники ва старшина. Ол бир де башын-дагъы салам шляпасын чечмей эди.

Мен юртдан чыкъыганда, магъа 13 йыллар бола болгъандыр. Дербентде бай жугъут гиши янына алды. Мен ону юзюмлюклерине къуллукъ эте эдим, атларына къарай эдим, агъач гесе эдим, абзарын тазалай эдим. Дёрт йыл не язны, не къышны эс этмей, мен огъар ялчы болуп турдум.

Гетмеге токъташгъанда, мени дагъы барма ерим ёкъ ва киселерим бош экени ачыкъ болду. Шо заман юртума

СУЛЕЙМАН СТАЛЬСКИЙНИ 155 ЙЫЛЛЫГЪЫНА

къайтдым. Тек Ашага-Сталда ялчылар эпсиз кёп эди, шо саялы аш-сувгъа хоншулагъа ону-муну этме кёмек-ге бара эдим. Мени жагыл заманым. Шо бек тамаша къурдашлар – жагыл адамгъа хоншуланы тыйсабына яшамакь. Адамлар хабарлайгъан күйде, сайки, бизден кёп арек тюгюл Гянжада инглислер ерли пачадан топуракъланы ижарагъа алыш, шонда гъэр тюрлю тамурланы оьсдюре. Олагъа ишчилер тарыкъ эди. Муна шолай оьзгелер булан бирче мен Гянжагъа гетдим.

Шо авлакъларда эки йыллишледим, бирде аштишмей эди, къыздырмабеззек булан авруп чыкъдым, сонг чыдамадым, къачдым. Шо герти къапгъун болгъан экен, мен бир зат да къазанмагъанымдан къайры, ерли ашханагъа борчлу къалдым, онда бизге гъйваннны ичеклеринден этилген шорпаны бере эди. Гянжадан Самаркангъа нечик етишгенимни оьзюм де билмеймен. Онда Темир ёл депода оьзюме иш тапдым ва бир нече йыл ишледим. Сонг бир йылгъа ювукъ Сыр-Дарья оьзенде кёпюр къурвчулагъа къошулдум. Шо йылланы ичинде мен кёп затны гёрдюм ва билдим. Аслусу буса, къайдада ишчи адамгъа бир йимик къыйын экенин англашым. Оъзюнг оъзюнгден къачма бажарылмай, ярлы адамлар – Сыр-Дарьяд да, Ашага-Сталда да бир йимик наисписизлер. Шо заман элиме, ата-бабаларымны къабурларын тартма башлады. Тек акъчам аз къалгъан эди.

Бакюде нап батагъаларда гъаран-гъаран иш тапдым. Эки йылгъа ювукъ ишледим. Бек саламат күйде яшай эдим ва нечик де бираз къолай акъча жыйылгъанда, мен 30 йыллыкъ эргиши экенимни, мени шайлар сакъалым оьсгенин эс этдим. Агълю къурмаса ярамай!

О заманларда уйленемек деген масъала ярлы адам учун бек четим масъала эди. Тек не буса магъя яшав биринчилей иржайды. Юртда турагъан етим къызызъяш бар эди. Дос-къардашы бираз зат къалымгъа бермеге рази болду, биз гебин къыйдыкъ ва мен даймге юртда къалдым. Йыллар оьте. Гъали эсге алсам, къыйын ва сюончсуз йыллар эди. Къатын булан бирче оьзюбюзге бир гиччирек уй этдик. Юхудан тоймай эдик. Бавубузгъа къатынным къаравул эте эди. Мен буса адамлагъа будай чала эдим. Шолай биз адамлагъа ошамагъа къаст этип, юртну ягъасында беш йыл турдукъ. Тек адамлар неге буса оьзлеге ошамай эди... Бир гезик тюш вакъти уйге къайтып гелегенде, орамланы бирисинде мен жыйылгъан хийлы халкъын гёрдюм. Не болгъан экен? Оълген адам сама ёкъму деп эсиме гелди. Адамлар о заманларда бир-бириндөн арекде турмакъын гъайын эте эди. Ярлылар уйлеринден яшыртгъын чыгъя ва къайта эди. Неге тюгюл, гъэр гюн юртну ичинден старшина айлана эди ва ёлукъгъан ёлукъянны гъэр тюрлю ишлеге алыш гете эди: татаувул къазма яда бичен чалма. Мен жыйылгъанлагъа ювукъ болдум. Орамны ортасында къолунда накъяралары булан, юртдан-юртгъа юрюйген ашуглар олтургъан эди. Олар гюнешни шавлаларын сагынагъан бюлбюлню гъакъында йырлай эди. Адамлар булан бирче токътап, тынглап турдум. Токъта, шо сёзлер мени юрегимде не заманлардан берли чалына деп ойлашдым.

– Солтан, – дедим мен хоншума, – мен гъэр гюн ичимден тап шону айтаман, неге гъали болгъанча йырлама эсиме гелмеди, сен билмеймисен? Айланадагъылар магъя багъып бурулуп къарады. (Шо заман ашуглар йырлап битген эди).

– Шо мени сёзлерим! – деп къычырдым.

– Гъей пакъыр, не сёйлейсен, – деп магъя жавап бердилер. – Оъзюнгэ къара, шо сёзлер сени бурнунга къыйышамы, бюлбюл, – деди хоншум ва бары да орам кюлеп завх этди.

– Токъатгъыз гъали, инсан гыилла, ялгъан ва акъча булантюгюл, юргинден йырлай, – дедим мен. Нете, мени юрегим этден тюгюлмю, негер кюлейсиз, гъей адамлар?

Уйге мен шайлар айыплар алыш къайтдым. Уйде къатынныма бюлбюлню гъакъында ким де йырлама болагъанын айтдым ва къолума накъыраны орнуна папахамны алыш, оъмюрюмде биринчилей шиърулар тизме башладым:

...Бек гъашыкъман эсден таярдай гюллеге,

Неге сен шону гёрмейсен?

Мени къыйналывларым, ярлылыкъыны азабы

Гёзъяшлар ва агъ урувлар, бюлбюл.

Шо мени ахырына ерли тизип болгъан биринчи шиърум эди. Шону къурдашларыма охудум, амма олар мен чыгъаргъаныма инанмады...

Йырларымны мен авлакъда, ишни вакътисинде тизиме уйренип къалдым. Ахшамгъа таба юртгъа къайтагъанда, мен чакъ-чакъда къурдашларыма къошуулуп, олагъа гюнню узагъында тувулунгъан йырларымны йырлай эдим. Заман гетип, шолар юртну ичинде де чалынма башлагъанын эс этмей къалгъанман. Мен шоланы язып алмай эдим.

Бир гезик булакъны къырыйында ял ала туруп, биз гъэр тюрлю дюнья авараланы гъакъында лакъыр юротме башладыкъ. Оътюп барагъан молла лакъырыбызгъа къошуулду. Шо заман, тюзюн айтгъанда, кююм ёкъ эди, гёнгюм бузукъэди, ювукъ танышымны уланын борчлары саялы туснакъгъа тыкъгъан эди. Мен шогъар байлавлу йыр тиздим ва гётеринки тавуш булан йырладым. Молланы яман хатири къалды. Ол тёшюме аса таягъы булан тюртюп, къычырма башлады:

– Пача къуллукъчуланы къайдагъы ач къурсакълар уйретегенин къайда гёргесиз? Чирик къуйрукъ! Сени ишинг артда сюйрелип юромеге, сен учун буса ойлашгъан башлар бар!

Шо сёзлер магъя яман тийди.

– Тамаша, къуйрукъда шулай къоллар оьсеми дагъы? – дедим ва молланы къаплап тутуп, булакъны устьюнден оърге гётердим. Шо заман къурдашларым кюледи ва шону булан бары да ишни бузду бугъай. Молланы бети агъяршып гетди ва ол юртгъа багъып алгъасады. Артымдан старшина гелди. Мени кансалалгъа алыш гетдилер, зиндангъа салмагъя сюйген эдилер. Тек яхши чы къурдашларым гелди. Олар Къурангъа ант этди ва Сулейман къолларыны гючюн ачува этип гёrsетмеген эди деп айтды. Мени йибердилер, тек дагъы йырламасгъа

къатты буварывлар этдилер. Магъда не этмеге къала эди, йырламажакъман деп сёз бердим. Шондан сонг хыйлы йыллар менден бирев де бир янгы шиъруну да эшитмеди, неге тюгюл гёзлеримни тас этме сюймей эдим...

Эжелги заманларда Кюри тавларда Мурсал деген хан яшай болгъан. Ону къаласында шаир, ярлы ашуг Сайит Кочхорский де болгъан. Сайитни кёплөр ушата эди, макътавлар эте эди. Хан буса овзюню янында башгъаланы гъакъында макътавлар чалынгъанын сюймей эди. Ол ялкъып турагъанда, ашугну чакъыралар. Йырла! – дей огъар хан, ханны 8 къатыны бар эди. Сайит йырлай. Сен яхши йырладынг бугъай, – деди хан. Озокъда, сен устасан, тек неге сен шолай эдепсиз күйде къарайсан? Мунда чы мени къатынларым да бар... ва ону буйругъуна гёре, нёкерлери ашугну гёзлерин чыгъаргъян. Мен шо хабарны кёп керенлер эшитгенмен ва яхши эсимде къалгъан. Шо саялы «гёзлеримни къорума» токъташды.

Бир гезик мен Дербентге къазанчъа гетдим. О замангъа мени гъакъымда шаир гъисапда биле эди ва Ашага-Сталда токътап, Сулейманны ахтарағъанлар бола эди. Дербентде сав гюн айланып, иш талмай кериван сарайда гече къалдым, ерде ятмагъа тюшдю, бек къавшалгъан эдим. Бираздан бирев мени йырымны йырлайгъанын эшитемен. Бирден юрегим хошланып гетди ва гёзьяшларым тамагъыма тыгъылып гелегенин биринчилей гъис этдим. Шо къонакъойде мени йимик ерде ятып юхтайгъан хыйлы ярлылар бар эди. Оланы арасында лезгилер де бар эди. Сонг мени йырымны орнуна башгъа къычырыкълы ва ерсиз йыр чалынма башлангъанын эшитемен. Шону даландар йырлай эди. Ол ярлылар булан эришме урунду, сайки, овзюндөн гючлю йырав ёкъ, шо саялы гъарисинден бир аппазы талап эте эди. Олар берме сюймей эди. Шо заман мен турдум.

– Гъей игит! – дедим. – Сен овзюнг чыгъаргъан йырланы йырлаймысан яда овзгеленикин такрарлаймысан?

– Овзюм чыгъаргъанларым. – Олай болгъан сонг, шу кериван сарайны ва бизин языкъланы гъакъында йырла чы. Даландар къоркъду. Бираз токътап, чыдап болмай йырлап йибердим. Къонакъойню орманда йимик шып-лыкъ къуршады. Сав гечени узагъында мен йырлар чыгъылып турдум, эртен буса даландар мени алдымда папахын чечди ва гече тургъанымны гъагъын алмады...

Шолай къайнар ашны аста-аста ютагъандай, заманда бир йырлартизе башладым... Арадан беш йылойтdu. Бир гезик язбашда пачаны таҳдан тюшюрген деп эшитемен, гъали бары да teng, халкъын шончада тарыкъ азатлыкъ тувулунду. «Не азатлыкъ бола?» – деп ойлашаман мен. Судларда бугюн де ярлыгъа къаршы тёре гесиле. Буса да заман айланып йиберди. Ингилислер, сонг деникинчилир, арты булан бичираховулар. Олар кимлердир, не сюе англап да битмейсен. Шо заман большевиклени гъакъында бир зат да эшитмеген эдим, тек юрегим булан шо базарны тозма, халкъ сюегенлер гелме тарыгъын гъис эте эдим. Мени уюмню алдындан кёп адам ойте эди, гирип менден насиғыят сорай эди. Тек мен жавап берме алгъасамай эдим. Мен тил аякъ тюгюл, тил булан сюрюнсөнг, туруп болмайгъан күйде ерде къалажагъынгны биле эдим...

Бир гезик Къасумгентге тыш пачалыкъыны асерчилиери гелип, мени уьч юртлумну асып оылтурген эди. Не саялы? Сайки, олар большевиклер болгъан ва бизге кёмекге Бакюден геле эди ...

«Огъю, – деп ойлашдым мен, – топуракъ бизинки, тавлар бизинки, асып оылтурюлөген адамлар да бизин-килэр чи... Не болуп турал? Демек, большевиклер – биз овзюбюзбюз, мунда буса ятлар еслик этип юрий».

Шо гюн орамда магъа алдагъы есим ёлугъуп къалды.

– Сулейман, – деди ол. – Неге сен Казимбийни гъюрметине йыр чыгъармажъансан? Яда большевиклер учун сакълагъанмысан? Мен бир зат да айтмадым.

– Бу дюнья – дёгерчик, – деп къошду ол, – дайм айланып турда...

– Тюз айланмай, – деп бёлдюм ону.

– Токъта гъали, сени бойнунг илмекге сама барма сюймейми?

– Сюймей, – деп жавап бердим мен. Илмек-къармакъ къуйрукъ майны ушата, мени бойнум буса къотурлардан толгъан...

Шо гюн, балики, мени къанымны бир тамчысы большевикчө сёйлеме башлагъандыр. Мен шогъар пуршав этмедин, эркин ёл бердим. Ону тавушу мени учун ювукъ болуп токътады...

Таржума этген Э. КАПИЕВ

ЯРАТГЪАНЫМ, БИЗИН УЛАНЛАНЫ САКЪЛА!

Игитни анасы...
Не бар шо оъктем атны артында?
Уланын давгъа узатгъан
къатынгишини ким англама бола?
Гъар гюн, гъар мюгълетде юрегин
ялын къуршагъан – къоркъувну ва
умутну ялыны...

Биз оъзюню гъакъында хабарлайгъан къатынгъа
насип иржайгъан – ону уланы къайтгъан, Игит
бекуп къайтгъан!

– Мен уланым булан ол Россияны игити болгъан
деп оъктем болмайман. Мени Энверим лап яш
заманларындан тутуп бизин аркъатаявубуз ва
оъктемлигиз. Ол гъар не затны да намусгъа эте
эди: билим алагъанда, боксгъа уйренегенде, ини
син тарбиялайгъанда... Инанмассыз, ол Къазанда
асгер училищеде охуй туруп, иниси ким булан
къурдашлыкъ юрютегенин, нечик охуйгъанын, ону
не мастьалалар къайнайгъанын бизден де яхши биле
эди. Ону къатты, къаныгъывлу хасияты мени даим
тамашагъа къалдыра эди.

Россияны Игити Энвер Набиевни анасы Суна Нейфеловна оъзюню хабарын шо сёзлер булан башлады. Ол тамаша сабурлугъу, ич гелишлиги, гёзлерини йыртыллайгъан кюю, къалын къара къашлары булан оъзюне шоссагъат айрыча тергев бермекни талап эте. Иржайву да гъайран, гёргенде юрегинг бир тамаша ярыкъ бола...

Ол алгъасамай лакъырын узата ва ону сёзлеринде бир де къычырыкъылы калималар чалынмай.

– Биз эрибиз булан Ахты районну бырынгъы Жаба деген бийик тав юрутунда тувгъанбыз. Гъали кёплер якъ- якъга чачылгъан, тек бир-бири булангъы байлавлукъуну уъзмей. Бизин жамаат къачан да дослугъу булан макътала гелген. Гъар тюрлю чараплагъа жыйыла бусакъ, шо барыбыз учун герти байрам болуп токътай. Уллулар оъзлер булан гиччилени де алып геле, олар шо мажлислиеризизде юртлу тенглилери булан таныш болалар ва сонг да дос аралыкъланы юрютелер. Тамазалар бирев де тергесиз къалмасны гъайын эте. Шо кёп тезден гелеген мердеш ва нече-нече наслу алышыныптура, амма мердеш-адатларыбызын гъалиге ерли сакълама болгъанбыз.

Биз эрибиз булан кёп яшлы агълюрде тувгъанбыз – ону агълюсюнде 13 яш, меникинде беш яш бар эди. Уллу агълю яшдан берли жаваплылыкъга уйрете, шо – гележекдеги яшавунгучун яхши хасиятдыр. Мен Магъачкъалада оъсгенмен, эрим – Каспийскиде, биз 1987-нчи йылда уйлендик. Арадан бир йыл оътиюп, Энвер тувду, заман гетип огъар ини де болду. Билесиз, тынч заманлартюгүл эди. Янгыртып къурув башланды, сонг уллу улкебиз тозулду. Бизге башгъа шагъаргъа гёчмеге тюшдю, онда асгер бёлүкде ватандаш ишни тапдыкъ. Шондан алда да Энвер оъзюню зукъарилерине къарап, асгерчини касбусун танглама, яшавун армия булан байлама сиое эди. Асгер бёлүкде турма башлагъанда ондагъы шо умут дагъыдан да бек беклешди. «Мен танкист болажакъман», – дей эди ол. Школада яхши охуй эди, къайсы касбуну да танглама болажакъ эди, тек мунда дангъа айттылгъан къаныгъывлугъу арагъа чыкъды. Къазандагъы танкистлени гъазирлайген асгер училищеге охума тюшдю ва тюз ёлну танглагъанына бир де шекленмеди.

Биз Суна Нейфеловнаны сабур лакъырына тынглай туруп, бу къатынгъа башындан нечакъы ойланы, талчыгъывланы оътгерме тюшгенин англайбыз. Офицер оъзюню оър савгъатын къанлы давлар юрюлеген Украина дарагъы хас асгер гъаракатда ортакъылыкъ эте туруп алгъан. Къайсы къатын да авлети къайда экенин билеген, телефоннун гъар зенгиндөн яда эшиклер къагъылгъандан силкиннеге жетек жетек эди... Гъали ол парахаткюйде, уланы ата-анасындан лап биринчи гюнлерден тутуп къанлы къаршы турувланы лап оъртенине тюшгенин нечик яшырып тургъанын айта, гъатта бир-бирде телефондан сёйлемеге яда смс бакъдырма күй таба эди, о заманда да сувукътийдиргеннемен, санаторийде ятаман деп инандырма къарай эди. Байлавлукъ неге шолай осал дегенде, сайки, санаторий шагъардан арекде, орманнны ичинде ерлешген деп англата эди.

Энвер бир йылны ичинде дёрт керен Къоччакълыкъыны орденине гёргетилген эди. Шолай савгъатгъа ес болмакъ

учун, лап четим дав ағвалатларда гертиден де, къоччакълықыны уылгюсөн гөрсөтмесе бажарылмай. Эр-къатын Набиевлер орденлени хабарын эшитгенде, уланы къайда күллукъ этегенин, Энвер не шартларда «санаторийде» савлугъун къолай этегенин англама баштай... Тек шо ону къысматы, ону ёлу – уылкени аманлыгъын ва харлысызлыгъын къорумакъ.

– Уланым хас гъаракатдагъы давларын танк ротаны командири гысапда башлагъан эди. Энвер ойзюн асерчилерине бек талаплы ва къатты агъа-иниге йимик янаша, шону булан бирге оланы гъар-бир масъаласын чече. Бир де олар командирин ойзлени артына яшынып юрюгенин гёргемен. Шо ону битими, ол башгъачалай болмай.

Тюзюн айтайым, биз уланыбыздан оғтар не учун Россияны Игити деген ат берилген деп со-расакъ да, ол гъар гезик лакъырны масхарагъа айландырып къоя. Бугонгегерли мюкюр болмагъан.

2022-нчи Ыылны август айында ол аягъына яраланып, уйге отпускагъа гелди ва бизден акъсакълайгъанын болгъан чакъыяшырмакъарай эди. Шо заман биз савгъатны гъакъында билме де билмей эдик, биз яшыбыз бизин булангъа сюоне эдик, гъар гюнбюзню оғъар багышлама къаст эте эдик. 2022-нчи Ыылны сентябр айыны 15-нде, шагъарны гюнөн алдында Республиканы Башчысы Сергей Алимович Энверге сёйлемди ва ону шатлы чараплагъа чакъырды ва оғъар Россияны Игити деген ат берилгенин шонда билдирежегин айтды. Бизин учун шо къаравулланмагъан иш болуп токтады. Биз бир зат да билмей эдик. Бу-лутсуз кёкде яшмын янгыргъандай йимик болуп къалды. Сонг ата юртубузгъа бардыкъ. Энверни бары да жамаат къарышлама чыкъды, гъариси ону къолун алма, къучакълама, къуллама сюе эди... Шо дайын эсде къалардай йимик бек исси сапар болуп токтады.

Гече таба, ноябрде магъа Аналаны гюнөндө Россияны Президенти Путин Россияны Игитлерини аналары булан ёлугъажагъын алданокъ билдирилдер. 10 гюн биз, аналар, карантинде турдукъ, ёлугъувун алдында къайсыбыз не ерде олтуражагъыбызын гөрсетди. Мени бираң къоркъувум бар эди. Неге тюгюл, шо плангъа гёре, мен Президентни тұвра къарышында олтурма герекмен. Олай чараплагъа, жыйынлагъа уйрен-мегенмен, балики, не айтма сюегенимни унуп къаларман яда башымдагъы явлукъ тиошпегет, ёткюрмебашларман... Мени башымга гелмеген ой къалмады! Тек бары да зат яхшы ойтдю, Владимир Владимирович бизин исси күйде къарышлады, Президент гъаманда йимик биз ойзюн таныйған кюонде эди – итти къараву, бираң къысылған гөзлери... Ону булан сёйлеметынч. Олсени эшите. Зор уллу, гючлю пачалықъын башында тутуп, гиччи къатынны эшитмек – шо янгыз хасият тюгюл, шо бир уллу адамлықъ пагъму.

Шондан сонг бугонгегерли мен Интернетден таба бизин яшланы аналары булан гъакълашаман. Шонда бизин уллу элибизни аналары, биз бир -бирибизге нечик ошагъаныбызын гёз алға гелтирмеге де болмассыз! Биз бир йимик ойла-

шабыз, талчыгъывларыбыз ва сюончleriбиз де бир йимик, юхусуз гечелерибиз ва инаныбуз... Инаныбуз бизге бажарылмай, бизин, аналаны дуалары яшларыбызын къоруй, янгыз Яратгъаныбызын гючюне умут этив бизин юреклерибизге сабурлукъ сала.

Хас асер гъаракатда ортакъчылықъ этегенлени ағылуперине нечик тергев берилегенин де эсгермей болмайман. Гъар байрам гюн бизге гелелер, къутлайлар, бары да яшавлукъ масъалалар тез чечилмекни гъайын этелер. Шо янгыз игитлени ювукъ адамларына этилеген айрыча тергев тюгюл, гъали шонда давлар юрютеген яшланы бир ағылсую де къаравсуз къалмай. Шу имканлықъ булан пайдаланып, Республиканы, Ахты районну, Каспийск шагъар администрацияны ёлбашчыларына бизин ағылуге этилеген яқылав вә көмек учун, гъакъ юрекден баракалламны билдирмеге сюемен.

Заман билинмей ойтуп бара, биз экинчи чайникни салгъанбыз. Суна бизге Энверни тренировкалардагъы, иниси, къатыны ва эки яши булангъы суратларын гөрсете. Шо заман ону гёзлерин гёргемеге герек эди, оларда дазусуз аналықъ сюов, илиякълықъ ва талчыгъыв ачыкъдан сезиле эди...

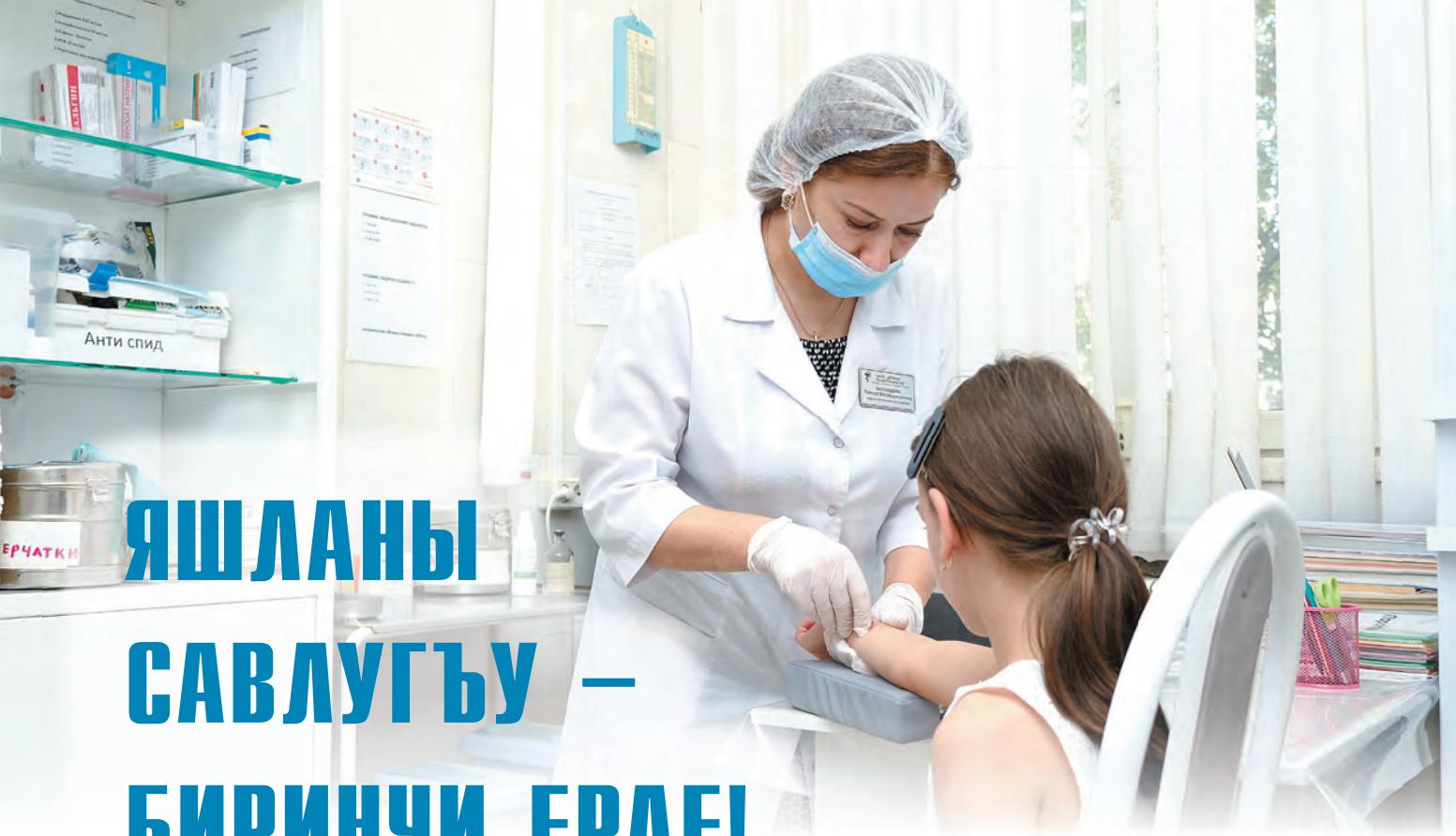
– Озьюм шагъарны, Республиканы, уылкени жамият яшавуна тергев берме башларман деп къаравулламай эдим. Дагъыстанда болуп турагъан ағывалатланы гёзден гечиремен. Ёллар ярашдырылагъанда ва янгылары къурулагъанда, янгы школалар ва яшлар бавлары, маданият уйлери ва стадионлар ачылагъанда эпсиз сюонемен.

Мен эсгерген эдим, Сергей Алимович бириңчи гюнлерден тутуп хас асер чараланы ортакъчыларыны ағылуперине көмек этмекни гъакъындағы тапшурувун бары да гъакимият къурумлата берген. Ону ёлбашчылығы булан бүтөн республикада алышынывлар юрюле. Шолай зор алышынывланы Дагъыстан гёргемени хыйлы бола. Шо зат учун оғъар ана гысапда баракалламны билдирмен!

Фазу Гъамзатовнаны бек тамашатоз сёзлери бар: «Гюлле къайда учса да, гелип ананы юрегине тие»... Озьюмнү дуаларымда бизин уланлагъа савлукъынанын, аналагъа буса сабур юрекни тилемен. Бизин яшларыбызын устюндеги кёклер паражат болсун ва шоларда янгыз яшмынлар янгырсын...

Суна Набиева булан савболлашып, биз Каспийскини ичи булан яяв барабыз. Жағыл аналар яшларын паркгъа геземе чыгъарған, денгизягъада скамейкаларда олтуруп пенсионерлерялала... Бирлери гёгюрчюнлеге аш бере, бирлери телефондан сёйлей яда кофе иче... Биз англай эдик. Муна шолай гъар тюрлю дазусуз башгъалыкълары буланғы яшавгъа да ананы юрегинде ер табыла. Энвер буса ону аманлыгъын сакътай, ол сакълагъан чакъы, анасы не четимликтин де енгип болажакъ.

Сульгият БУЛГАЕВА

ЯШЛАНЫ САВЛУГЪУ – БИРИНЧИ ЕРАД!

Яшланы багъагъан врачны касбусу – лап да четим ва жаваплы. Неге тюгюл, олагъа не затгъа да тез хатири къалагъан, не ери авруйгъанын да айтып болмайгъан гиччиපавлар булан къатнама тюше.

Мағаčкъаладагъы 2 номерли поликлиниканы уллу дос колективини чалышыву гъакъында шо идараны баш врачи, Дагъыстанны ат къа-зангъан врачи Муслимат Маликова Гаммаева ва ону иш ёлдашлары хабарлайлар.

– Яш докторну оyzге врачдан не башгъалыгъы бар?

– Яшлар булан ишлейген врач яшавунда не гъаллар тувлуп къалса да, гъислерин енгип бажарма герек, оғъар шайлы чыдамлыкъ да тарыкъ. Ол бютюн оымрюю уйрене геле, – дей Муслимат Маликова. – Бизин тизив колективибиз бар. Яшлар поликлиниканы бары да къуллукъулары ачыкъ, шат юрекли, йымышакъ хасиятлы, назиден сезеген адамлар. Олар бир-бирине табылмай, сёз, иш булан көмек этмей къойгъан гезиклени мен билмеймен. Къайсын алсанг да, касбу, билим даражасына сёз тапма къыйын. Танглагъан ишин гъакъ юрекден сюеген врачлар ва медсестралар. Гъар яшгъа айрыча янашма тюшегенни яхшы билелер. Биз касбу билимлерибизни дайм камиллешдиребиз, конференциялагъа, лекциялагъа барабыз, медицинадагъы янгылыктыланы, хас журнallаны, сайтланы ахтарабыз.

– Педиатрия – замангъа гёре аbat ала, шартлар яхшылаша, аврувну алдын алывну ва диагностиканы имканлыкълары генглеше. Озокъда, бизде Москвадагъы медицина идараларда йимик тюгюлдюр, буса да бизин врачланы гючю, билимлери медицина көмекни лап оyr

даражада ойтгермек учун таманлыкъ эте. Докторларыбыз ишинде багъывну алдыны къайдаларын къоллай.

– Ата-аналар яшларыны савлугъуна нечикиянаш?

– Кёбюсю авлетлерини савлугъуну гъайын эте, врачланы таклифлерине ва ёравларына жаваплы күйде янашалар, шоланы барысын да күтөлөр, шо саялышынан яшлары авруп къалса да, тез къолайгъа къайталар. Бир-бир аналар медицина гъайын айрыча агъамият бере, иштагъланы. Олар булан ишлемеге эпизиз тынч. Неге тюгюл, бир муратны гёз алгъа тутбызы – бизин яшларыбызыны савлугъуну гъайын этмек.

– Ишигизде не йимик масъалалар, четимликлер тувулuna?

– Озокъда, бары да зат яхшы, тизив десем дурус болмас. Бир-бирде педиатрларга ата – аналары врачланы насыгъатларына ва таклифлерине къулакъасмайгъян, вакцинацияны этмеге сюймейген, яшланы чыныкъдырывну гъайын этмейген, оyzлер аврувну алдын алма къайрайгъян, натижада авур гъалгъа тарыгъан яшлар булан иш гёргө тюш. Тюзюн айтгъанда, шолай ата-аналаны санаву артып тербей. Къызамукъ, къулакъюп бези шишип авруйгъан яшлар кёп бола бара. Шо бек яман, намарт аврувлар, заманында чаралар гёрюлмесе, яшлар сакъат болалар, гъатта яшавдан гетелер. Себепсиз уйлерине чакъырагъан гезиклөр де болмай тюгюл. Шо заманынгны ва гючюнгню ала. Бизин участкабыз уллу, бир врачгъа 30 чакъырым бойда турагъан яшлагъа

къарама тюше. Талги посёлок да бизин поликлиника гъа гире. Онда буса 800-ден артыкъ яш бар, – деп узата Муслимат Маликовна.

Лакъыргъа 4-нчю педиатрия бёлюкню заведующий Айшат Расуловна Гереева къошула ва инг алдын яшланы санаву артагъанлыгъын ва баш гётермей ишлеме тюшегенин эсгере.

— Документлерине къарасанг, олар барысы да район юртларына бегетилгенлер, гъакъыкъатда, Магъачъалада тура. Биз авруйгъан яшны къабул этмейли болмайбыз. Яхшы чы бираз алда бизин поликлиникинан генглештирдилер. Къошум кабинетлер алдыкъ, гъали

этелер. Озокъда, мен шо умуми ишде медсестралары-бызны гъаракатын, къошумун эсгермейли болмайман, – дей Марина Амирханова.

Къайсы медицина идарада да йимик медсестраланы ишинден кёп зат гъасил бола. 2 номерли поликлиника-да баш медсестраны борчларын Айшат Къурбановна Бибалаева күте, ол медицина тармакъда чалышагъаны 50 йылдан да артыкъ бола. Айшат янгыз загъматны ветераны тюгюл, ол СССР-ни савлукъ сакълавну ат къазангъан къуллукъчусу ва СССР-ни савлукъ сакъла-вуну отличниги, халкъланы арысындагъы дослукъну беклешдиривге этген къошуму учун Ленинни ордени булан савгъатлангъан. Айшат Къурбановна – коллек-тивни жаны, иш ёлдашларын биринчилерден болуп талпындыргъан ва ругъландыргъан адам, гъар тюрлю тувлунгъан гъаллагъа заманында сеслемеге ва шоланы чечивиую тюз ёлларын тапмагъа бажара. Заманында на-сигъат берер, тарыкъ буса урушар. Шо да болмай тюгюл!

Поликлиниканы ишини къуулгъан кюоню гъакъында касбучуланы бёлгүйөнү медсестрасы Цибац Магъамматова хабарлай.

— Аналары яшланы поликлиникаға гелтирмес учун, биз яшлар бавларында да школаларда алданокъ тергевлер оytгеребиз. Яш бармай враачны уystюне, ол оyzю геле гиччи pavланы савлугъун тергеме. Шо, озокъда болдурулагъан сан янлы медицина кёмекни артдырма имканлыкъ берди. Биз ишибизни экиге бёлдюк: биринчилей — газирилкүр гёрюв, экинчилей — яшланы поликлиникада къабул этив. Шо яшлар учун да, оланы ата-аналары учун да онгайлыш, — деп жамын чыгъара Цибац Магъамматова.

шонда участка педиатрларыбыз ишлей, баш бинабызда буса «қасбучулар» къабул эте.

Касбучулагъя Марина Къазимагъамматовна Амирханова башчылыкъ эте. Ол эсгерген кюйде, бёлюкде байсынаву булангъы врачлар чалыша.

– Больницаға ятдырма тюшгенде бизин врачлар: неврологлар, офтальмологлар, кардиологлар, эндокринологлар ва башгъалары авур ва сийрек ёлгугъагъан генетика аврувланы табалар. Муна бираз алда бизге ангина булан аврудай деп гиччи къызъяшны гелтирдилер, мен буса врач-лор гысапда ону къаркъарасында шекликни түвдүрагъан шишкленитапдым. Шо ангина тюгюл эди. Гертиден де, тийишли тергевлерден ойтген сонг, ол рак аврувгъа тарыгъаны белгили болду. Башгъа яшны врач-хирургъа алып гелгенлер. Гиччипав къурсагъым аврый деп кант эте болгъан. Адатлы гъалда шолай яшланы дарманлар да яздырып, уюне бакъдыралар. Тек бизин врач оғъар УЗИ-ни этдирген ва ашкъазанында онкология аврув табылгъан. Оғъар республика клиника больницабызда операция этдилер. Гъали онугъялы яман тюгюл. Биз яшланы савлугъуна болгъан чакъы көп тергев бермеге къаст этебиз.

Ата-аналагъа айтмасиөмен: яшларыгъызын аягъызыңа бизин докторланы да бираз сама къызгъаныгъызы! Олар сизин яшлар сав-саламат болгъанны сюе ва шону учун оъзлерден болагъаның ва гъятта болмайгъан затны да

*Сөз ёргууна айтгъанда, поликлиникин врачлары
ва медсестралары «Дагыстанлы къатын» журналны
тезден берли охуйлар. Оыз арасында журналда гёте-
рилген гъар тюрлю масъаланы айланасында жсанлы
күйде пикир этелер ва гелеген номерде оызлени шиши
гъакында Дагыстанны етти тилинде охума бола-
жасын билгенде, эпиз сюондюлер.*

ВИОЛЕТТА РАТЕНКОВА

ГЪАЙЛЕК ЙЫРЛАНЫ ТИЛИН БЕК СЮЕМЕН...

Ону йимик ана тилин сюегенлер кёп аздыр. Ана сют булан бирче синген ана тил ону къаркъаrasын, гюч береген, ругъун гётереген, англавларын генглешдиреген сигърулу эмли дармандай янгырта.

АНАНЫ ТИЛИ...

Кёп ренкли, макъамлы ол ону оъзюне тарта, къайтып-къайтып тилде дюньяны алышдырып болардай къыйматлы затны тапмагъа борчлу эте, шо тюгенмес байлыкъ гележек наслулар учун да сакъланывшу гъар гюн йимик гъайында. Шо оъзюню борчу деп гъисаплай. Ханаг деген бийик тав табасаран юртда тувгъан, оъсген Сейранат Абдуллаеваны ана тилни къорувчусуна санама ярай.

Тилини янгыртыв – шо ону яшаву, маънасы, политика ва жамият гъалланы герти суратлавчусу, халкъны къылыкъ-ругъ оъсювюн гёрсетивчюсю. – Къысгъача айтгъанда, тилни жаны бар, – дей Сейранат.

Анасы оъз тилинде чебер, гёzel, ярыкъ кюонде сёйлейгенин эсге ала.

– Яшланы ағылюде къатты күйде тарбиялайгъаны булан бирге гъайын да эте эди. Ол бизге салынагъан биринчи талап яхши охув эди. Ата-анасыны гъар айтгъан сёзю, насиғаты оланы оъзбашына къааралагъа гелмекге, гъар этген ишине жаваплыкъыны сезмекге уйретмек эди.

– Ата-анабызын бизге бакъгъан якъдагъы талаплыгъы шо герти сююв эди. Олар яшлары тавакаллыгъы, ругъу, къоччакълыгъы ва оъзге асил хасиятлар булан макъатала гелген тухумну узатывчулары болгъанны къаравуллай эди. Атам: «Къайсы къатты талаплыкъыны да оъзюнию рагъмулугъу бар, рагъмулукъын буса оъз талаплары бола. Рагъмулукъдан лап ювукъ къурдашынг оълмек де бар, талаплыкъдан буса пагъмулар арагъа чыгъя», – деп айта эди. Шо сёзлени гертилигин мен арадан йыллар оътиоп англадым, – дей Сейранат Абдуллаева.

Ол халкъыны Кавказ Албаниядан баш алагъан, амалгъа геливюне, тувулунувуна азербайжан, арап, фарс, орус маданияттар таъсир этген бырынгы тарихи гъакъында хабарлай. Шо табасаранлыланы тилинде дагъы бир тилде ёлукъмайгъан мердешлени тувдургъан.

ЯШАВНУ ШКОЛАСЫ...

– Бизин ата-бабаларыбызыны бырынгъы саниятын-дагъы биринчи абатларымны партагъа олтургъанча

алмагъа башладым. Мени уъч къызардашым да мени йимик анам этеген накъышлагъа къарап хали согъя эди. Ол оъзю де шогъар оъзюню анасындан уйренип гелген. Балики, бизин учун шо миллетибизни маданиятына къуршалывшу аслу дарсы болгъандыр. Оъзюмню таныгъандан берли анам бизин учун бары да якъдан уългю эди, гъар айтгъан сёзюне тынглай эдик, ол бизге хали согъувну сырларын ача эди, ренклени танглама кёмек эте эди. Мен ону яхши охувчусу болма къаст эте эдим.

Етти йыл болагъанда, юртубуздагъы школагъа юрюме башладым. Мени биринчи муаллимим Зульпукъар муаллим эди. Мен ону бугюнде лап уллу педагоггъа гысаплайман, янгыз насиғъатчым болуп къалмады, магъва тенглилериме мекенли билимлер берди. Ана тилге ва адабиятгъа ёл ачды. Айрокъда поэзияны ушата эдим. Оъзюм де тептерге шиърулар яза эдим, тек биревге де гёрсетмей эдим.

Мени яшавумда орус муаллим Анна Ивановна Дубровинаны да таъсири болду. Ол бизге орус тилден ва адабиятдан дарслар бере эди. Ону язывчуланы гъакъындагы таъсири хабарлары бүтюн оъмюрюме эсимде къалгъан. Орус тил де лап сюеген дарсларыма айланды. Адабият игитлени дюньясына чомулмакъ учун, муаллимимин уйдеги китапханасы кёп барма сюеген ериме айланды. Бугюн де айтаман, нечакъы яшасам, шончакъы насиғъатчымны эсимде сакълажакъман! Гетген йыл педагогнун йылы деп билдирилген эди. Мен муаллимиме огъар бакъгъан гыслеримни яшырмай баракалла кагъыз яздым. Анна Ивановна давну къагърулу йылларында гиччинев тав юртгъа гелип, мунда къыркъ йылдан да артыкъ ишлеп, бүтюн яшавун бизге яшлагъа багъышлагъан эди, бизин билимли, англавлу этип бажарды. Хыйлы орус муаллимлер йимик, о да мунда оъз къысматын тапгъан.

ЯНГЫ ДЕВЮРЛЕР...

Хыйлы йыллар С. Абдуллаева Каспийскидеги механика заводда ишлеген, ол онда эрге баргъан сонг гёчген. Тек янгыртып къуруувну заманларында заводну ишинде уллу четимликлер тувулuna, алда йимик ишлеме болмай, шо саялы Сейранат

шагъардагъы лап уллу китапханагъа ишге чыгъа. Дагъыстан пачалыкъ университетни филология факультетине охума тюше.

— Мени турушумда янгы девор башлангъанын англадым. Яш йылларымдагъы умутларым яшавгъа чыкъгъан!

Ону учун М. Гъажиевни атындагъы денгиз кадет школа-интернатдагъы иши уллу агъамияты булангъы агъвалат болуп токътады. Озыу йимик жагыл педагогланы арасына къошуулуп, яшлар булангъы ишде синав топлагъан, олар учун рагъмулу къурдаш, насиғъатчы болуп токътагъан. Ол янгыз дарсына байлавлу билимлер берив булан дазуланып къалмай, охувчуларын ой къурма, тенглешдирме уйрете.

— Мени лап яшдан тутуп янгыз адабиятгъа, поэзиягъатюгюл, савлай билимлеге: философиягъа, тарихге, дюньяны бүс-бүтөнлөй алышдырагъан тарихи агъвалатланы себеплерин билмеге, англамагъа къастым бар эди. Мени айланамдагъы бары да затны билме сюе эдим, сонг шо билимлени оъзюмню охувчуларыма да этишдирмеге тарыкъ эди.

Ол – республиканы язывчуларыны союзуныянында иш гёрген «Турна» деген адабият клубну башчысы, «Къарчыгъа» журналны редколлегиясыны члені. Аз заманнын ичинде адабият клубгъа жыйылагъанлар поэзия ва проза асарланы уста охуйгъанлар гъисапда танывлу болгъан, олар республиканы оылчевюнде оytгерилген хыйлы чараптарда ортакъылыктъ эте.

— Мени учун клуб этеген ишимни, загъматымны на-тижаларын гёргемеге имканлыкъ береген ерге айланды, – деп узата Сейранат Гъажимуратовна. – Р. Гъамзатовну 100 йыллыгъына Поэзияны театры, Язывчуланы союзу ва РГВК телеканал къуршалып, «Бизин Расул» деген поэзия фестивальны Расул Гъамзатовични адабият музейинде ойтгердик.

— Маънасына гёре биз уллу къылышыкъ-тарбия, ярыкъ-ландырывчу ишни этебиз, яшланы оъз элин сюйме, ону тарихин билме уйретебиз. Къыйын текстлер тюшсе, шону маънасын англатын учун, язывчуланы, шаирлени чакъырабыз. Яшланы аты айтылгъан да-гъистанлы язывчулар, шаирлер булангъы ёлугъувлар айрыча тергевюн тарта, олардан тап-таза ана тилин эшителер, оъзлер де язма-бузма талпыналар.

МЕКЕНЛИ ЛАКЪЫРГЪА СЕБЕП...

Шолай иштагълыкюйде Сейранат Гъажимуратовна Каспийскидеги Россияны Игити В. Казанцевни атындагъы 15 номерли школадагъы ишини гъакъында да хабарлай.

— Мени учун ана тил – анадаш халкъыма, ону маданиятына ва тарихине байлавлугъумну белгилей. Мени тизив адам, касбу ёлдашым, пагъмулу педагог, оъзю булан бирче ишлемеге насиپ болгъан Гюлмира Ширинбекова булангъы таныш болувум, менде ана тиллени уйренинге ва сакъланывуна оъз къошуумуну этмеге герекмен деген ойну тувдурду. Яшлар ана тилинде сёйлейгенде уллу сюонч аламан. Озокъда,

ата-аналаны янындан якълав болмаса, педагоггъа янгыз къыйын. Бир-бир ата-аналар тилге бакъгъан якъда айсенилигин гёрсетип, шо яшыны дюнья къаравларына яман якъдан таъсир этмеге болагъанын англамайлар, – деп эсгере Сейранат Гъажимуратовна.

– Ана тиллени билмек учун хыйлы аудио-китаплар, мультфильмлер чыгъарылгъан буса да, шолар азлыктъ эте. Тилни уйренинде инг алдын кёп зат агълюден гъасил бола. Билемисиз, мен оъзюмню охувчуларыма: «Сиз бизин халкъыны гележегисиз ва мен сиз ана тилни билгенни, шо тилде ойлашгъанны сюемен. Шо ишде мен сизин къурдашыгъызман, кёмекчилизмен ва насиғъатсызман. Бирче биз гючбюз», – деп айтаман. Чакъ-чакъда дагъыстан классикни Расул Гъамзатовну айтгъан сёзлерин мисалгъа гелтиремен.

«Тав бойларда бир халкъ яшай болгъан. Тюзге тюшүп, адамурлуқъга айлангъан», – деген. Лап яманы тиллер оъзлени агъамиятлыгъын тас эте барагъанында тюгюл, юртлар башшама баштай. Кёплени шагъяр яшав оъзюне тарта, шону булан бизин тавлардагъы бары да гёзелликлериз унутула.

Дагъы да педагогну хыйлы документлерден «халкъ» деген сёз тайып, «этносгъя» алышдыргъанлыгъы талчыкъдыра. Дагъыстан адабияты школа программаларда къалмагъан, шону бир де ёлгъа ийберме ярамай. Шо мекенли, бек агъамиятлы лакъыргъа себеп...

Айшат ТАЖУДИНОВА

1941-НЧИ ЙЫЛНЫ ИЮН АЙЫНДА...

Къагърулу ва къанлы давдан баргъан сайын арек болабыз, шо къыйынлыкъланы башындан гечиргенлер де аз къалгъан... «Оълмес полкну» игитлерини алды-арты ёкъ, тек бир эсделик чара да, бир парад да фашизимден уyst гелген ва бютюн дюньяны немис къулчулукъдан азат этген совет адамны игитлигини зорлугъун гёрсетип болмай. Шо янгыз дав майданлардагъы уystюнлюклер, янгыз солдатланы ва офицерлени къоччакълыгъы тюгюл эди, авлакъларда, заводларда ва фабриклерде ишлейгенлени къайратлы загъматы да 9 Майны ювукъ эте эди...

Давну йылларында къатынгишилени гъайран чыдамлыгъын, тавакаллыгъын сураттайгъан ва тамашагъа къалдырагъан шолай бир хабарны биз СССР-ни савлукъ сакълавуну отличники, ДР-ни ат къазангъан врачи, хыйлы йыллар Къызылортдагъы больницаада ишлеген Далгъат Шапиевич Ахбердиев сёзлерinden язып алдыкъ. Бугюн Къызылортда эсли наслуну арасында Далгъат Шапиевични танымайгъанлар нагагъ да ёкъдур, амма ол давну биринчи гүнлериң бетге-бет къаршылагъанын кёплөр билмей буса да ярай...

Далгъатны атасы Шапи Ахбердиев Хунзахда тувгъан. Къызыл Армияны офицери эди. Атлы дивизияны 3-нчю эскадронуну командири эди. Шо йылларда экинчи дюнья дав башлана, немис асгерлер арт-артындан Европаны уылкелерин елеп, Совет Союзну дазуларына ювукълаша. Шапи Львов областыны Каменск-Струмиловкада деген шагъарында ерлешген ва оъзю къуллукъ этеген асгер бёлюгюне ағылюсюн ва учь йыллыкъ яшын да алгъан болгъан. Жагыл къатын гележекде оъзлени къыйынлы заманлар къаравуллайгъанын англай, дазудагъы гъаллагъа къарагъанда, немислергъужумгъа гъазирленегенин билмеге къыйын тюгюл эди... Тек не гъал тувулунса да, ол эрини янында болма герегине бир де шекленмей.

1941-нчи йылны язбаш айларында Шапи Ахбердиевге капитан деген атны берелер. Асгер бёлюкню гъар гүнлюк яшаву сабур ва парахат күйде оыте эди. Сонгу ва къаттыгүнлөр ахшамлар кинофильмени гелтире эди. Офицерлер ағылюлери булан «Чапаевге», «Кубанский къазакълагъа», «Весёлы ребята-

гъя» къарай эди. Муна шо июн айны 21-нде де фильмден сонг агълюлер ювукъдагъы паркдан гезей эди, кёп геч болгъанча чайлар иче эди...

Гече вакъти офицерни эшигине къакъдылар. Капитан Ахбердиевни алгъасавлу кюйде штабгъа чакъыралар. Патимат шо гечеги къувунлагъа уйренчили де болуп битген. Эрине осун-бусун жыйма кёмек этме башлады. «Къачан къайтажакъсан?» – деген соравгъа къысгъача: «Билмеймен», – деп жавап берди. Ол дагъы юхламагъа болмады, къаратангда буса хоншу къатын чабып, гирип гелди: «Патимат, жыйыл! Дав башлангъан!» – деди. Асгер бёлюкде къавгъа гётерилди. Бары да офицерлер казармаларда. Гюнбатыш якъдан атылагъан топланы тавушу эшитиле, ярыкъ болуп битмеген кёкде шавлалары гёрюне... Патимат тарыкъ-герегин жыйгъанча, душманны топлары асгер бёлюкге етишме башлады. Къатынлар бир гюпге жыйылып, ормангъа багъып алгъасады. Кёкде къанатларында фашист хачлар булангъы самолётлар бомбаларын ташлай эди, оланы гёз алдында бир нече къатынгъа оълю яралар тийди. Бири-сины къолунда 10 ай болагъан яшы бар эди, ол амалсыз вуя-гъарай салып йылай эди. Башгъа къатын яшни тез къолуна алып, тёшюне къысып, чабувун узатды...

Дав шолай. Гъар кимни сынайтъян заман. Анасын оълтюрген гиччинев яшни къоуп къырыйындан оътмеге бажарылмай. Сен Аллагъ да буюргъан кюйде, тюз, адамча этгенингни сонг англайсан. Шо мюгълетде буса сени башгъа гъислер къуршай, артгъа багъып бурулуп къарамагъа, яралангъанлагъа кёмек этмеге борчлу эте. Балики, шо биз оъзюно гъакъында аз ойлашагъан жан буса да ярайды...

Айланада атылывлар, гюллелер сизгъыра, яшлар йылай, къатынлар къычыра. Патимат бирден къоркъуп гетип: «Мени булан бир зат болуп къалса, балам фашистлени къолуна тюшежекми? Бизин алда не къаравуллай?» – деп ойлашды. Тек ону соравларына шо мюгълетде бирев де жавап берип болмас эди. Янгыз яшларын сакъламакъ деген аналыкъ талпыныв олагъа гюч бере эди.

Шо вакътиде бизин асгерчилер окоплар къаза эди. Оланы арасында Патимат танывлу бетни гёрдю. Айдемир – къумукъ, Дагъыстандан, ол оларда чакъ-чакъда къонакълай бола эди. Патимат эрини гъакъында сорагъанда: «Ол гюнбатыш бойларда фашистлер булан бетге-бет ябуша. Аллагъ сизге кёмекэтсин! Оъзюбюзни ва яшларыбызыны къорума къарагъыз!» – деп ишин узатды. Шо заман къатынлар бизин зенитканы атышагъан тавушун эшите, ону топлары немис самолётну яллата. Ол улуй туруп, ормангъа тюшюп атыла...

Къатынлар янгыз агъачлыкъыны ичи булан юрюме бола эди. Фашистлер биринчилей темир ёлну атылтгъян эди. Патиматны алды булан барагъан къатынгиши тёшюне ястыкъыны къаплагъан эди, ону къарагъан, гёзьяшлары тёгюлеген бетине къарама болмай эдинг. Шо мюгълетлер Патиматны бютюн оъмюрюне эсинде

къалгъан. Къувун башлангъанда ол алгъасавлукъда яшын алагъанны орнуна ястыкъыны алып къаачгъан болгъан. Башына къопгъан балагъыны сонг англагъан. Ону юреги чыдамады, оъзюно Васенъкасыны иссилигин сакълагъан ястыкъыны къучакълай туруп оълдю...

Патимат сонг хыйлы къыйынлыкълар гёрген, амма бир мюгълетни ичинде бети къарагъан ястыкъ булангъы шо къатынны келпети ону ахырынчы гюнлерине ерли гёз алдындан таймай эди, давну биринчи къагърулу гюнлерин эсине сала эди.

Яшланы душманны топларындан оъзлени къаркъаасы булан къорума къарайгъан Патимат ийик оъзге къатынлар да гъариси оъзана тилинде Яратгъаныбызгъа дуалар эте эди. «Оъзюбюзни гъакъыбызыда тилемейбиз, яшларыбызыны яшавун сакъла!» – деп ялбарып тилей эди.

Аналар буса оъле эди. Бирдагъы бир къатынгиши 6 йыллыкъ къызын къоуп оълдю. Оъзюно гёз алдында анасын фашист топну яртгъычы оълтюрген яшни юрек ярасын нечик солкъ этерсен, нечик къайгъысын енгиллешдирежексен? Патимат

гиччи къызъяшны къучакълап, ону булан бирче йылады. Тек къайгъыны гёзьяшлары шолай – шоларда рагъатлыкъ ёкъ...

Шо заман оланы артын къувуп бизин асгер машинлени бириси етишген. Къатынлар тез машинге минген,amma яшгъа токътагъан Патимат учун шо нече де къыйын масъала болгъан. Ойрден таба бириси огъар къолун узатып, тюпден жагыил танкист кёмек этди. Ол къатынланы ва яшланы бутакълар булан уьстюн япды ва гъар тюрлю гъалларда не этме герекни англатды. Дав инсандағы бары да яманны чыгъара,amma яхши янларын да ача!

Шо машин булан олар Львовгъа етише. Ярты бузулгъан вокзал халкъдан толгъан, адамланы ташыйгъан поездлер ёкъ. Оланы насибине юк ташыйгъан бир вагон табыла. Шону булан олар атышывланы тюбюнде давлар-явлар юрюмейген ерлеге гелип токътай. Шо вагон болмагъан буса, фашистленитопларындан ойлер эди яда оланы къолуна есир болуп тюшер эди. Патимат Аллагъутаала оызлени эшитгенине инана эди ва алгъышлар эте эди.

Шо гюнлени гъар мюгълети Патиматны дагъы унутулмасдай эсинде къалгъан. Поезд токътагъан-токътагъан ерде совет адамлар олагъа аш-сув гелтире, гъар тюрлю кёмегин таклиф эте. Елевчюлер къаравулламагъан күйде, хапарсыздан чапгъын этсе де, дав етишмеген ерлерде бары да къуллукълар сагъат йимик ишлей. Шолай гъар тюрлю шагъарлардан оьте туруп, олар Саратовгъа етишелер. Мунда немислени башлапгъы топларыны тюбюне тюшген, эпиз талгъан, гъалсыз болгъан къатынланы исси күйде къаршылагъан. Патимат артдагъы гюнлердеги агъвалатлардан сонг бир күйге гелип болмай турду ва эри саялы талчыгъышлардан оызюне ер тапмай эди.

Офицерлени къатынларына уылкени Урал, Сибир бойларына гёчмеге таклиф этдилер. Тек Патимат бек яхши биле эди. Ону биргинебир ёлу бар – Хунзах. Саратовдан ону Аштархангъа бакъдырдылар, ондан геме булан Магъачкъалагъа.

Мунда Патимат шоссагъат тахшагъардагъы Хунзах районнун колхоз абзарына баргъан, шондан арба булан тавларына тербенген. Дос-къар-

даш Патиматны гёрербиз деп бир де умут этмей эди. Ол Шапи булан бирче давну биринчи гюнлеринде оылгендир деп гысап эте эди. Гъали буса Шапини атасыны уынен гелегенлени арты-алды ёкъ эди, олар давну оыз гёзлери булан гёрген Патиматны хабарын эшитме сюе эди. Савлай районда дагъы шолай адам ёкъ эди.

Гечче таба, 1941-нчи йылны нојябр айында Патимат къыз таба. Ол гъали нени учун яшама ва загъмат тёкме тюшегенин яхши биле эди. Совет офицерни яшлары абурлу адамлар болуп оысмеге герек ва оланы аякъ уьстге салмагъа борчлу...

Шондан сонг хыйлы сув эниш акъгъан. Патимат педагог гъисапда кёп йыллар Хунзах районну школаларында чалышгъан, Хунзахдагъы яшлар бавуну заведуючийини борчларын күтген, гъатта пенсиягъа чыкъгъанда да ишин тарбиялавчу болуп узатгъан. Ону къайратлы загъматына Ватан тийишли къыймат берген. «Уллу Ватан давдагъы къайратлы загъматы учун», «Загъматда етишген уьстюнлюклери учун», «Загъматны ветераны» деген медаллар булан савгъатлангъан. Тек Патиматны яшавунда лап оыр даражалар шоллар тюгюлдюр. Юртлуларыны герти гыюрмети, яшлар бавларда тарбиялангъанланы таза сююю, тизив яшлары – шолардыр ону лап уллу савгъатлары!

Дагъыстанны тавларында таза булакълар, яшыл отту тав бетлер бир де къурумажакъ, бырынгъы ярлар минг йыллар йимик бугюнде мунда туралынланы аманчлыгъын къоружакъ...Шолай фашист топлардан уьст болгъан Патиматны гъакъындағы эсделик де унутулмажакъ, къурумажакъ.

Сульгият БУЛГАЕВА

P. S. Далгъат Шапиевич атасыны къабурун дав битип, арадан 76 йыл ойтгенде Къызларда тапгъан.

Иранпур Гюлли. Весна с портретом Ф. Кастро, 1963 г., холст, масло, 80x60,5 см, КП-4127, Ж-321

КОСМЕТОЛОГ ОТВЕЧАЕТ НА ВОПРОСЫ

Эстетическая косметология в Дагестане – очень развитая сфера. Но всегда ли качество услуг на должном уровне? Как не ошибиться с выбором специалиста? Какие проблемы могут возникнуть после процедур и по каким причинам? Чтобы получить ответы на эти вопросы, мы побывали в гостях у высококвалифицированного специалиста Зухры Ахмедовны Гасановой, руководителя «Центра косметологии Зухры Гасановой».

– На что обращать внимание при выборе косметолога?

– Как правило, самый популярный сейчас источник выбора – это социальные сети. Важно удостовериться, есть ли у специалиста соответствующее образование. В идеальном случае это, как у нас, медицинская лицензия на косметологическую деятельность. Скажу, что она у нас единственная в городе. Также важно посмотреть на внешний вид косметолога, потому что то, что он делает с собой, – это его видение красоты, это он привносит в своих пациентов тоже. Воплощает, скажем так, свои идеалы красоты. Я бы обратила внимание на то, чем человек занимается, какое место в его жизни занимает эстетика. Возможно, он рисует, лепит, занимается прикладным трудом или умственным. Как он воспринимает жизнь, как относится к людям... Это тоже важно, так как на кону очень важные вещи – здоровье и внешность пациента. И тут человеческие качества, помимо профессиональных, тоже играют роль.

– Еще один вопрос меня волнует, по поводу препаратов: сейчас много всего попадает с черного рынка. Какими последствиями может обернуться использование несертифицированных препаратов?

– Вы имеете в виду не уходовую косметику, а именно инъекционную?

– Да.

– Надо понимать: то, что имеет регистрацию, всё прошло проверку. Тем не менее, на рынок попадает «левая» продукция и такие же аппараты. К чему это может привести, несложно догадаться. Самые частые осложнения – это аллергические реакции, связанные с плохой очисткой препарата. Возможны очаги воспаления, фиброзы, грануляции. В самых тяжелых случаях – эмболии и некрозы, анафилактический шок. Конечно, и с качественным сырьем возможны нежелательные явления, но гораздо реже, и их легче устраниТЬ. Некачественному ботоксу тяжело выжить на современном рынке, потому что существует прямая зависимость между качеством препарата и эффектом от его применения. Но в отношении филлеров, препаратов для мезотерапии, биоревитализации, конечно, на рынок могут просочиться и контрафакт, и подделки.

– А как реагировать на дешевые процедуры? Вот, например, я работаю со студентами в вузе и довольно часто слышу, как они говорят: «Ой, скидка сейчас на губы у какого-то косметолога, за небольшую плату можно пойти сделать». То есть они бегут туда, потому что дешево!

– Я вам скажу так: губы делают препаратами гиалуроновой кислоты, других составов на сегодняшний

день нет. Производство этого сырья очень дорогое. А после проверок и регистраций себестоимость увеличивается в разы! Если процедура дешевая – соответственно, препарат не может быть высокого качества. Хотя я знаю, что некоторые косметологи умудряются и полусинтетику продать по цене хорошего препарата. Да, часто в этих «псевдогиалуронках» могут присутствовать синтетические добавки, которые помогают пролонгировать эффект, но это оборачивается частыми осложнениями. Есть ряд таких препаратов – называть не буду – колют их по самым низким ценам. И очень часто «моделям» на обучении. Компоненты, которые не рассасываются, остаются в тканях практически на всю жизнь, их невозможно вывести. И они могут в худшем случае нарушать трофику тканей, вызывать аллергические реакции и в целом наносить вред здоровью и эстетике пациента.

– А Вы можете какой-нибудь случай из жизни рассказать, когда пациентка пришла уже с проблемами.

– На самом деле случаев очень много. Почти каждый день мы сталкиваемся с такими проблемами, а наиболее частая сейчас – это проблема, связанная с низкой квалификацией и опытом врача. Недавно была пациентка с осложнением после введенного в нос филлера. Косметолог, проводивший процедуру, не заметил вовремя осложнение в виде тромбоза. Вследствие этого наступил некроз кончика носа, и пациентке пришлось провести реконструктивную пластику носа у хирурга.

Очень модно работать полимолочной кислотой, но не все специалисты знают, где с ней можно работать, а где нельзя. В частности, за очень короткий промежуток времени ко мне пришли три пациентки с осложнениями после введения полимолочной кислоты в кожу шеи. И они ходят с этой проблемой уже второй год. И неизвестно, сколько это продлится, потому что положительной динамики именно у этих пациентов нет.

Осложнения, связанные с ботулиновтерапией, к большой радости пострадавших, держатся недолго, время полного восстановления – 2–3 месяца, а чаще – еще быстрее. Проблемы, связанные с некачественными филлерами, обычно легко решаются за пару дней введением фермента.

– Надо же, какие серьезные последствия, аж страшно! А с какого возраста можно начинать косметические процедуры, например, ботокс, инъекции?

– Наша система здравоохранения разрешает проводить косметологические инъекции с 18 лет. Как правило, в этом возрасте пациенты обращаются по

поводу воспалительных элементов (акне). Если нет показаний, то в целях профилактики обычно инъекции начинают проводить с 28–30 лет.

– А вот у меня еще один вопрос – по поводу миграции филлера...

– Миграция филлера бывает в нескольких случаях. Первое – это неправильно подобранный препарат. А именно – его плотность. Второе – неправильно подобранный объем. Оба случая вкупе с неправильно выбранной глубиной введения зачастую дают миграцию препарата под действием мимических движений пациента и земной гравитации. Проще говоря, большой комок филлера просачивается в мягких тканях вниз под действием силы тяжести.

– Были ли моменты, когда Вам приходилось пациента отговаривать?

– Да, это случается очень часто, за это меня пациенты и ценят. Кстати, в лице этих людей я, как правило, нахожу самую преданную аудиторию – ведь они понимают, что для меня важнее всего получить эстетический результат, не сделав ничего лишнего. Чаще всего отговариваю от татуажа и увеличения губ.

– Получается?

– Бывают случаи, когда кто-то не соглашается и идет свою мечту воплощать к другим косметологам. Что ж, это их выбор!

– Какие сейчас тренды в косметологии?

– Как раз недавно была на конференции, посвященной трендам. Резюмируя, могу сказать, что тренды разворачиваются в сторону сохранения красоты через коррекцию здоровья, использования высокотехнологичных аппаратов, уменьшения количества инъекционных косметологических вмешательств и восстановления гармоничных пропорций лица. Мы очень тесно сейчас сотрудничаем с лабораториями, выявляем дефициты микроэлементов, белковые дефициты, гормональные нарушения и отправляем на консультации к более узким специалистам – эндокринологам, терапевтам, нутрициологам и т.д. Красота через здоровье – вот то, к чему сейчас разворачивается весь мир косметологии.

Я сама пропагандирую здоровый образ жизни и призываю своих пациентов обращать внимание на психологическое, духовное и физическое здоровье. А там и красота подтянется – мы поможем!

**Беседовала
Гулеймат КУРБАН-АДАМОВА**

ПОЙТИ
В БАНК
И ОФОРМИТЬ
ИПОТЕКУ...

Горькие истории женщин, попавших в капкан ипотеки, поразительно похожи.

Происходит это примерно так: мужа нет, но есть ребенок, зарплата небольшая, а жить где-то надо. После нескольких лет скитаний по съемным квартирам безумно хочется иметь свое жилье.

И тут добрые люди, банкиры, придумали ипотеку! Женщина идет в банк и берет кредит лет на 15–20 лет под немалый процент годовых: она ежемесячно должна отдавать половину зарплаты банку. Счастливая женщина вселяется в свою собственную квартиру, но птица оказывается не в гнезде, а в клетке. И голубушку ждет судьба обычной курочки – ее съедят!

Итак, почему одиноким женщинам нельзя влезать в ипотеку на длительный срок при маленькой зарплате, нам расскажет Ирина Агаева, Генеральный директор компании «Агаева АйДи», эксперт в области банкротства, налогов и корпоративного права, юрист, экономист, кандидат экономических наук, которая за 9 лет практики помогла избавиться от долгов более чем 900 клиентам при соблюдении полной конфиденциальности.

«Обратилась к нам молодая женщина с ребенком, которая взяла ипотеку на жилье. Брокер убедил ее, что все будет легко и просто. В банке обязательное условие – первоначальный взнос от 20 % до 50 %. Таким образом банк отсеивает клиентов, которые не могут оплачивать кредит. Но что делает большинство, особенно в Дагестане? Например, квартира стоит 5 млн. Покупатели договариваются с хозяином квартиры, что якобы квартира по договору стоит 7 млн и как будто дают расписку, что они уже выплатили продавцу 2 млн из этих 7, и соответственно у банка они получают остаток денег. В итоге продавец получил свои 5 млн, брокер получил свои 20 % от полученной суммы, а банк получает неплатежеспособного клиента. А еще молодые матери вкладывают туда свой маткапитал – это все, что они могут вложить. На ежемесячные платежи у них денег нет. Банк начинает с них требовать деньги, поскольку они не вносят платежей.

Женщина как-то не задумывалась о том, что, кроме обязанности платить ежемесячно, нужно ремонтировать и обставлять квартиру. Для этого она опять влезает в кредиты. Проходит 2–3 месяца, потом полгода, начинается паника. Ведь невозможно себе постоянно во всем отказывать! Обратившаяся к нам клиентка не смогла платить, а банк потребовал всю сумму кредита. За это время проценты начислили и ежемесячный платеж увеличился, а у клиентки таких денег нет.

Мы решили, что здесь самый лучший вариант – пройти процедуру банкротства, и та сумма, которая перед банком не погашена, списывается. Поскольку она проживает в этой квартире, а процедура банкротства длительная, в среднем до полутора лет, клиентка может, не оплачивая кредит, жить в своей квартире бесплатно. Если бы она съехала, то должна была бы снимать жилье. А мы сохранили ей миллионы рублей и даже деньги за аренду».

Рекомендуем нашим женщинам, которым предлагают какие-то услуги по получению кредита, помнить, что средняя стоимость услуг брокера – это 20 %. То есть, если вы взяли 5 млн рублей, 1 млн отдадите брокеру, но возвращать этот миллион с процентами придется вам. А когда брокеры ещё помогают купить жилье, берут ещё деньги за эту сделку – не менее 200 тысяч. Здесь тот самый случай, когда семь раз отмерь, 1 раз... оформи ипотеку!

У любого человека теоретически есть риск лишиться работы и потерять жилье, купленное в ипотеку. Риск всегда существует при покупке жилья в кредит. На практике эта беда коснулась миллионов людей. Но разве это кого-то остановило? Как только банки стали выдавать ипотечные кредиты в массовом порядке, люди тут же начали хватать их как горячие пирожки.

Контакт и адрес нашего офиса в Махачкале:
г. Махачкала, улица Гаруна Курбанова, 44а,
номер телефона: 84999554397.

ХОРОШАЯ ДЕВОЧКА

В последнее время люди все чаще обращаются за помощью к психологам, чтобы понять причины своих трудностей и научиться с ними справляться. Но мнения специалистов бывают неоднозначны и зачастую противоречивы.

Предлагаем вам советы психолога Алины Каммаевой на актуальную тему воспитания девочек.

В психологии существуют термины «хороший мальчик», «хорошая девочка». Сегодня поговорим о хорошей девочке...

Ко мне обратилась молодая женщина, 27 лет, замужем.

Есть ребенок. Всю жизнь пыталась быть хорошей дочерью, сестрой, подругой, женой, невесткой и т.д. А в итоге стала для всех удобной.

Хороших девочек очень любят взрослые. Воспитатели в детском садике, родители, учителя начальных классов. Скажешь хорошей девочке доесть до конца суп или кашу – она доедает, давясь, лишь бы не расстроить взрослых. А потом, во взрослой жизни, она не понимает, откуда у нее лишний вес и привычка есть больше, чем нужно телу. Не слышит она свое тело, не приучена. Приучена заглядывать в глаза воспитательнице: я сыта или еще нет?

Хорошая девочка учится на одни пятерки, четверка для неё – трагедия. За годы учебы она так привыкает ориентироваться на оценки других, что и дальше по привычке живет в нервном ожидании: как меня оценивают? Что обо мне говорят? Все ли считают меня хорошей? Девочка хочет получать от мира пятерки, как в школе. Но взрослый мир устроен иначе, он склонен к похвале и щедр на тумаки. Девочка страдает и пьет успокоительные, если не что-то покрепче.

Хорошая девочка старается быть удобной для окружающих, самой удобной, удобнее, чем разношенные домашние тапочки. Угождает, заботится, жертвует собой. Вот только жертвы эти часто не только не ценят, но и считают признаком слабости. И пользуются ими, не стесняясь, что уж тут говорить! Столько хороших, порядочных девочек, воспитанных в идеалах жертвенности, получают в мужья бездельников, тунеядцев и альфонсов. А те, не стесняясь, едут на жёнах, да еще и кнутом погоняют.

Хорошая девочка приучена терпеть. Не отвлекать взрослых от их важных дел своими пустяковыми проблемами. Послушно ждать, когда на неё обратят внимание. Она так привыкает терпеть, что это становится её второй натурой, образом жизни – находить страдание даже там, где его нет. Даже диван себе новый купить девочка не может годами, просто не замечает того, как ноет у нее спина и шея от неудобного спального места. Просто свыклась со страданием как с необходимостью.

И она откладывает себя, свои мечты, свои нужды и проблемы на второй план...

И многие этим пользуются... Пользуются ее немением говорить НЕТ!!

Иметь хороших детей – очень удобно для взрослых. Хорошие дети, как цветы в горшках, расположенные по подоконникам, радуют глаз. Но для жизни быть «хорошим», увы, очень плохо. От «хорошести» потом приходится долго и с усилием избавляться.

Так что лучше пусть уж они не будут удобными. Зато будут смелыми, умеющими за себя постоять, знающими свои желания, потребности и границы. Пусть привыкают оценивать себя сами, а не заглядывать в глаза учителям. Пусть, если нужно, грубят и дают сдачи. Пусть не будут хорошими. Пусть будут счастливыми ...

Алина КАММАЕВА

Жил на свете бедняк по имени Чалтук-Ахмед.

Не было у него никакого добра, а только одна старая, хворая лошадь. Чалтук-Ахмед жалел свою лошадь. Целых две недели он не работал на ней, а по ночам пускал в поле на травку.

Но две недели прошли, а лошадь ничуть не поправилась. Она стала совсем тощей, и на спине у неё появились болячки.

Встревожился Чалтук-Ахмед. Решил всю ночь в поле караулить.

Вот пустил он лошадь пасться, а сам спрятался за большой камень.

Когда настала полночь, пришли дикие звери: волк, медведь, кабан и лиса. Они, оказывается, играли с лошадью, по очереди взбирались к ней на спину, царапали её когтями.

Не стерпел Чалтук-Ахмед. Выскочил из-за камня и переловил всех зверей. А звери испугались и стали просить, чтобы он отпустил их на свободу.

Волк сказал, что пригонит Чалтук-Ахмеду большое стадо овец. Кабан обещал вспахать его поле, медведь – показать в лесу старое дерево, в дупле которого полно мёду. Одна лиса ничего не пообещала. Она сказала только:

– Я худа и мала. Что тебе за польза, если ты меня убьёшь? Ты отпусти меня, быть может, я пригожусь тебе в трудный час.

Чалтук-Ахмед подумал-подумал и отпустил их всех.

На следующий день волк пригнал во двор Чалтук-Ахмеда стадо овец.

Кабан в свой срок вспахал клыками его маленько поле.

А там и медведь пришёл и стал звать Чалтук-Ахмеда за мёдом.

Чалтук-Ахмед взял с собой топор, бурдюки для мёда и пошёл с медведем в лес.

Завёл его медведь в лесную чащу, нашли они старое дерево, из дупла которого сочился душистый мёд, и тут медведь сказал:

– Вот теперь я тебя задушу и съем!

Обомлел Чалтук-Ахмед от страха и выронил топор, а медведь давай душить Чалтук-Ахмеда.

Вдруг слышат они, что кто-то зовёт:

– Чалтук-Ахмед! Чалтук-Ахмед!

– Здесь я! – откликнулся тот, узнав голос лисы.

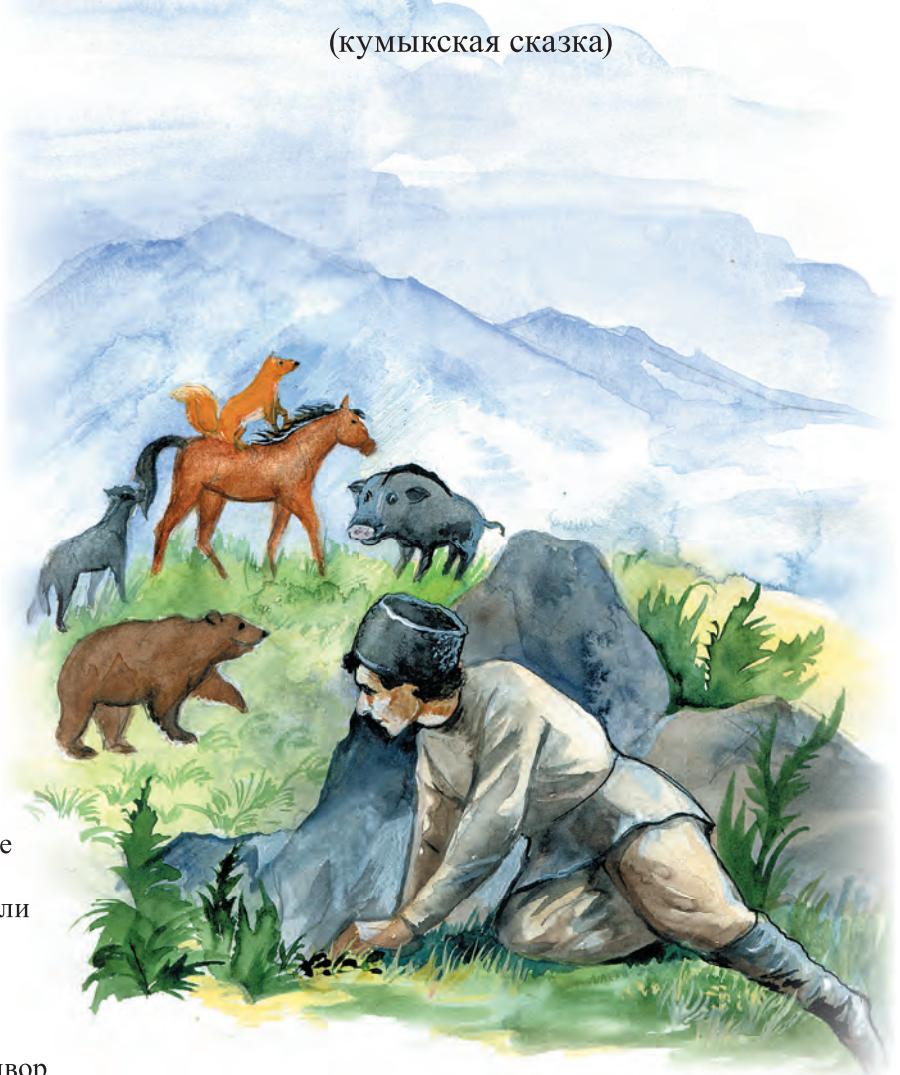
– Чалтук-Ахмед, не видел ли ты медведя? Сюда идут охотники, им нужна медвежья шкура.

Медведь испугался и шепнул Чалтук-Ахмеду:

– Скажи, что не знаешь, скажи, что не знаешь!

ЧАЛТУК-АХМЕД

(кумыкская сказка)

– Не знаю! – крикнул Чалтук-Ахмед.

– А это что перед тобой? – спросила лиса.

– Скажи – чурбан! Скажи – чурбан, – зашептал медведь.

– Это чурбан! – ответил Чалтук-Ахмед.

– Разве у чурбана бывают уши? – спросила лиса.

– Скажи, что это сучья! Скажи, что это сучья! – прошептал медведь.

– Это сучья! – крикнул Чалтук-Ахмед.

– Тогда возьми топор и ударь между ними покрепче! – приказала лиса.

– Возьми топор и ударь легонько, милый Чалтук-Ахмед! – заплакал медведь. – Я никогда не забуду твоей доброты.

– Нет, не верю тебе! – сказал Чалтук-Ахмед. Размахнулся и удариł медведя.

Тут вышла из кустов лиса. Набрали они с Чалтук-Ахмедом полные бурдюки мёда и пошли домой.

Августович Алексей Иванович. Натюрморт «Цветы», вторая половина XX века, холст, масло, 60,5x50 см, КП-12649, Ж-1185

ЯШЫРТГЫН АТАВ

Дагыстанда оъзтёрче ерлени гёргемеге сюегенлер учун, мен дөйтген девюрню 30-нчы йылларында торпедоланы сынайгъан «Дагдизель» заводну 8-нчи цехин таклиф эттер эдим. Цехни Каспий денгиздеги къалды-къулдулары ягъадан яхши гёрюне ва кимни де тергевион тарта. Арекден шогъар юзюп де етишме боладыр деп эсинге геле. Тек шо гёз алдатыв. Цех 2, 7 чактырым бар. Бийиклиги – 42 метр, умуми майданы – 5 минг квадрат метргъа етише. Сувну ичиндегитамланы къалынлыгъы – 1,5 метр! Шо Каспийск шагъарны айрыча белгиси деме ярай, гъатта гербында сураты бар.

Дагыстанны «форт Бойярын» биринчилей гёргенлерде шоссагъат бу да не атавдур деп соравлар тувлуна. Денгизни ичинде бинаны нечик къуруп бажаргъанлар? Ва негер къургъанлар? Шо соравлагъа «Дагдизельни» музейини къуллукъчулары ва заводну ветеранлары жавап берип бола.

Цехни кюрчюсюнью сувну ичиндеги янын ягъада къургъанлар. Иш этип къазылгъан уллу чунгургъа бетон тёкгенлер, сонг гемелер

булан денгизге ташыгъанлар. 13 метр теренликде алданокъ ташлар ташлап «ястыкъын» къургъанлар. Цехге етишмек учун айрыча порт да болгъан.

Телефондан сёйлейгендө яшыртгын бинагъа «павильон» деп айта болгъан. Гечге таба Ленинграддан гелген инженерлер Тамараны къласы яда Тамара деп ат къойгъан. Арекден гертиден де къалагъа парх бере.

Адамлар къургъан бу атавда электростанция, ишчилер учун общежитие, ашхана, кинотеатр, китапхана болгъан. Подвалда волейбол ва баскетбол майданчалар ерлешген. Бир вакътини ичинде цехде онгайлы шартларда 60 адам турмагъа болгъан. 9 къабатлы уйлени бийиклиги булангъы вышкагъа лифт булан гётериле болгъан.

Мунда 20 йылдан артыкъ торпедоланы сынагъан. Уллу Ватан давну вакътилеринде устьюнден немис самолётлар учса да, цехни бузмагъанлар. Олар цехни елеме ва оъз пайдасына къоллама умут этген. Тек оланы мурады яшавгъа чыкъмагъан.

1960-нчи йылларда о замангъы янгы торпедоланы сынамакъ учун денгизни теренлиги азлыкъ этген, торпедоланы башгъа станциялагъа гёччоргенлер.

Шондан сонг бираз заман экраноплан токътайгъан ер бола. Экраноплан сувну устьюнден бир нече метр бийикликде, локаторлар тутуп болмайгъан самолётгъа ошайгъан аппарат болгъан. Йыллар гетип, цехнитамлары аста-аста бузулма башлагъан, гъаргүн дегенлей, толкъунлар ва бузлар таъсир этмей къоймагъан. Ондан къайры, цехге от тюшген.

1966-нчы йылда цех толу күйде ишин токтатата, 1976-нчы йылда буса бары да документлерин дагыталар. Пасат 90-нчы йылларда биртайпаны «фортда» ресторан, казино, къонакъюй ачма хыял этгенлер, тек КГБ къоймагъан.

Артдагы вакътилер болгъанча цехни гёргеме сюегенлер ерли узатывчуланы кёмеги булан пайдалангъан. Тек гъали денгиз дазусакълавчулар биревни де цехге ювукъ гелмеге къоймай.

ГЮЛНАРА АСАДУЛАЕВА

ЛАП ДА КЪАРАНГЫ ГЕЧЕ...

1999-нчу йыл дагъыстанлыланы эсинде къыйын сынавланы йылы гысапда къалгъан. Июн ва август айларда ерли милицияны Дагъыстангъа чапгъын этген савутлу халкъара террорчуланы бандит уюрлери булан къаршы турувлары башланды. 5-нчи сентябрде буса бандитлер Новолак юртну елегенлер. Полина Халилова о заман Новолак районну байлавлукъ бёллююню начальниги болуп ишлей эди, эки гюнню ичинде къамавгъа тюшген гъалда милиционерлеге, Липецк ОМОН-гъа Магъачкъала ва Москва булан телефондан таба аралыкълар юрютмеге имканлыкъ болдургъан.

— Биз лакъырны башлагъанда: «Нечик? Арадан 25 йыл ойтдюмю?» — деп тамаша бола Полина Шамстинова. Заманлар гетсе де, ол бир де алышынмагъан десе де ярай. Алда йимик сабур-саламатлы, исбайы ва гючлю ругъу булангъы къатынгиши, ону къоччакъылгъы гъакъында 1999-нчүйлдә бютюн уылке билген.

Ойтген 25 йылны ичинде ол журналистлөгө болгъян агъвалатланы гъакъында кёп керен хабарлагъан, тек бүгүн де шо къоркъунчлу гюнлени гъар мюгълетин эсге ала туруп, къарсалай. Авур вакътилени эсинде хозъама сюймейгени гёрюнүп турған, амма бир затны да унутмагъан, арадан 25 йыл ойтгенин эс этмесе де.

Биз ону булан Новокули юртда ёлукъдукъ. Ол «Непоседа» деген яшлар бавунда заведуючийни заместители болуп ишлеи.

Муна шолай саламат күйде яшай Полина Шарапутдинова — 1999-нчу йыллардагъы дав агъвалатланы ортакъысы. 2000-нчи йылда оғъар Кремлде «Къоччакъылкъ ва тавакаллыкъ учун» деген орденни Россияны Президенти Владимир Путин тапшургъан эди. Ондан къайры, ол Президентни сагъаты булан да савгъатлангъан.

— Мен Дағыстан Гъукуматыны делегациясыны вакили гысапда Владимир Владимирович Путин булан дёрт керен ёлукъынман. Аллагъ буюрса, дагъы да ёлугъажакъызы, — деп иржая ол.

Үстөсүнө, Полина Халилова «Анадаш топурагъын къорув ва халкъыны бирлешдирив учун» деген медаль булан да белгиленген. Ону булан бирче шо савгъатны ватанын якълап, бандитлөгө биринчилерден болуп бетте-бет къаршы туруп ябушгъан 33 дагъыстанлы алгъан. Шо савгъатлар да ону яшавуна тийишли къыймат бермек учун да таманлыкъ этедир.

25 йылны ичинде ону яшавунда не зат алышынгъан? Кёп зат десек де ярай. ДР-ни ат къазангъан байлавлукъчусу, РФ-ни байлавлукъ устасы, Полина Халилова пенсиягъа чыгъып, Новолакдан тюзбойлагъа Новокулиге «Новостройгъа» гёчген.

Ол — наисипли ана ва уллана. Ону кызы — подполковник, МЧС-де къуллукъ эте, уланы — Ич ишлер министерликни подполковники. Шо йыллардагъы агъвалатлар уланына касбу тангловда таъсир этген. О заман оғъар янгыз 13 йыл битген болгъан. Полина ону булан бирче 1999-нчу йылны сентябр айны 5-нде къамавдан чыкъмагъа къарагъан.

— Мен автоматлана атышындан уяңым. Яшымны да тургъузуп, орамгъа чыкъдыкъ. Гъар ерде бандитлер гёрюне. Олар милиция ва армия булан байлавлугъу ёкъ адамлагъа юртдан чыкъмагъа ихтияр берди. Башларыбызын уастыонден зувуллап гүоллелер уча. Атышывлар токътамай, биз юртну бандитлер елегенин ва къамавгъа тюшгенибизни англадыкъ. Байлавлукъ бёллюкден ойтуоп барагъанда, балики, аккумуляторланы, генераторланы сёндюрме тарыкъдыр деп ойлашым. Уланыма: «Бар башгъалар булан. Мен ишде не болуп турагъанына къарап, сизин артыгъызын тутажакъман», — дедим.

Ишдө телефонистка Залму Магъадова къаршы болду, сонг бизге Рашит Къадыров ва Расул Чегуев де къошуудулар. Юртда ярыкълар ёкъ эди. Тек мен генераторну ва аккумуляторланы ягъып болдум ва телефонлар

ишлемеге башлады. Милицияны начальниги Муслим Даахаевге, ФСБ-ни район бёллюгюню начальнигине сёйледим. Бизге шоссагъат Россияны асгер командованиееси зенг этди. Генераллар – Казанцев ва Колесников, Дагыстанны ичишлер министри Адилгерей Магъамматтагиев, Магъачкыланы Киров район администрацияны башчысы Анвар Исрапилов. Олар мени якълама къарды, бираз чыдама тиледи, ювукъ заманы ичинде кёмек гележек дедилер. ФСБ-ни район бёллюгюню начальниги бизден таба Москва булан байлавлукъ юрюте эди ва олагъа юртдагъы гъалны билдирие эди.

Республиканы башчыларына район булан даим байлавлукъда турма имканлыкъ бар эди, биз шо байлавлукъну бир мугълетге де бёлмей юрюте эдик. Шолай арадан рагъатсыз гюн ойтди, бандитлер бизге ерли етишип болмады, сонгайланаланы къарангылыкъ къуршады. Огъ, нече де къарангы гече эди! Мен шолай гечелени не алда, не сонгда бир де гёрмегенмен. Гёзге тортсент, гёз гёрюнмейген гече эди. Шо вакъти бизин чыгъармакъ учун артыбыздан милиционер гелди. Мен милиция бёллюкню бинасында хыйлы парахат болар деп инана эдим. Къайдагъы затдыр! Биз тербенгенде, Ич ишлени Новолак бёллюгюн бандитлер къамавгъа алып битген болгъан, эки де якъдан гючлю атышыв юрюле эди.

Муслим Даахаев айтды:

– Биз гъали нечик де юртдан чыкъмагъа къарабыз. Тек сизин учун талчыгъаман. Бандитлени гече де гёрме болагъан турнамалары бар, олар бизин арабызда къатынланы

гёрсе, сиз снайперлер деп эсине гележек. Не этейик дагъы?

Бизин бинабызда подвал бар экенни эсибизге тюшдю, онда биз ягъарлыкъны ва оyzге тарыкъ-гerekни сакътай эдик. Биз къайтдыкъ. Подвалгъа тюшюп яшындыкъ. Бек къоркъунчлу эди. Тавушчыгъармай, шып болуп олтургъанбыз. Бандитлер гирип гелгенин тюпден таба эшитдик.

Олар аппаратураны, шкафланы ва столланы бузма башлады. Тек наисипге, биз подвалда экенибизни билмеди. Мен гъатта Залмугъа муна гъали ахырынчы гюнюбюз гелди деп астаракъ къулагъына айтдым, тек ол мени бёлюп:

– Не сёйлейсен! Бизин чи яшларыбызбар! Бары да затяхши болажакъ! – деп жавап берди.

Бандитлер гаражбыздан янгы газельни гъайдап гетдилер. Савгече атышывлар токътамады. Эртенге таба аста болду, гетме токътاشдыкъ. Бирев де гёrmейген күйде подвалдан чыгъып, Хасавюртгъа багъып юрюдюк. Юрт толу күйде дагъытылгъан эди, орамлардан гъайван-мал юрой эди...

Абзарланы бирисинден бандит чыгъып гелди. «Сиз кимлесиз?» – деп сорады. Биз ерли адамларбыз, юртдан чыкъмагъа гечигип къалгъанбыз... Олбизге ёлубузну узатма ихтияр берди ва чырны бою булан юрюп туругъуз деди.

Полина Шамсутдиновна ерли РОВД-ни бары да къуллукъчулары 14 гюн, бизин асгерлер гелгенче душмангъа къаршы ябушуп тургъанын айрыча эсгерди.

Муслим Даахаевни буйругъуна гёре, биз юртдан милиционерлени

кёмеги булан чыкъдыкъ. Бизин инамлы къорувчуларбыз бар эди. Яшлар герти къоччакълыкъ гёrsетди, командирлени буйрукъларын шексиз шоссагъат яшавгъа чыгъара эди. Шо бизден къайры, къамавгъа тюшген Липецк ОМОН-ну да оылюмден къутгъарды.

Шо къыйынлы гюнлер районну савлай халкъы чапгъынчылагъа бир болуп къаршылыкъ билдириген болгъан буса, ахыры нени булан битеҗегин айтмагъа да къыйын.

– Биз айланч ёллар булан Новокулиге къайтдыкъ ва бизин ерли адамлардан къурулгъан савутлу гюплеге къошмакъны тиледик, – деп узата Полина Халилова. – О заман мен уланым сав-саламат Кызыларгъа, агъасыны янына етишгенин биле эдим. Тюшге таба Дагыстанны байлавлукъ министерлигини къуллукъчулары гелип, онуата-анасыны уйлеринде телсиз байлавлукъну болдургъан аппаратураны ерлештирдилер. Шо аппаратурдан таба ол бандитлер дагъытылгъанча, район толу күйде азат этилгенче байлавлукъну болдуруп турду.

– Мен 20 йыллагъа жагъыл болгъан эдим буса, бирде ойлашмай бизин Украина дагъы асгерчилеге къошуулар эдим, – дей ол. Ону булан бирче ишлейген ёлдаши Зарема Полина Шамсутдиновна оызюю ала-пасыны аслам пайын Украина дагъы асгерчилери бизге тарыкъ-гerekни алмакъ учун харжлайгъанын айта.

Полина Халилова йимик, адамларбыз бола туруп, бизин пачалыкъ не къыйынлыкълардан да оытюп болажасакъ деп къюша.

Виолетта РАТЕНКОВА

ТЮРКИЯГЪА САПАРЫМ

(башы алдагы номерлерде)

Анкараны гёзел ерлерине къарай, ругъдан туруп ша-гъардан чыкъдыкъ. Шондан Чанаккалеге, сонг Истанбулгъа ерли мезгилни арасында ерлешген хыйлы белгили шагъарларындан ойтдюк: Эскишехерден, бизин булан да къатнайгъан къумукълар яшайгъан Бигадан, Болудан, Дюзджеден, Балыкесирден, Бурсадан ва оъзге шагъарларындан. Тюрклер бек къаныгъыв-лу күйде ишлеме сюеген загъматчы халкъ. Бизде йимик топуракъланы бошкүйде къаравсузкъоймай. Ёлну узагъында бойтартгъантарлавлагъа этegen къуллукъын гёрюп, дама-гъым гелди. Бир якъда топуракъга къуллукъ этегенлер. Башгъа якъда яшыллыкълар, тереклер, денгизлер, ташлар-тавлар.

Гъасили, Чанаккалеге бизахшам ашгъа етишдик. Бизин башыбызын тутуп айланагъян эр-къатын Яшар ва Асият алданокъ ерли танышла-рына сёйлеп, турагъян, барагъян ерлери бизге байлавлу масъалаланы чечген эдилер. Шо ахшам автобусубузну алдына чыгъып, жагъ,

оътесиз югюрюклю эргиши бизин гъайыбызын этип, чабып айланды. Къарагъандокъ, тюркге ошамай, татарлымы экен деген ой гелди.

—Хошгелдигиз,—деп бизин булан илиякълы күйде саламлашды. — Савболугъуз, хошболдукъ,—дедим. Оъзюне ювукъ сёзлени эшитгенде, шоссагъат сесленип: — Сен де тюркмисен? — Дюрмен, къумукъ тюрклерindenmen,—дедим. Ювукъ адамын гёргендей сююнп: «Кёп арив, мен де къырымтатарлыман»,—деди. Бирдагъы бир къардаш халкъны вакилин гёргенде, мени юрегим де шагъдай болду.

Эрол Гюнайдын — оставкада-гъы асгер къуллукъчу, гъали буса Къырым ва Добруджа татарларын маданият ва разилемшив бирлеши-вюню (дернегини) президенти. Ол бекабурлу, танывлу, сав-саламатлы адам экени ондагъылар оғъар исси янашагъанындан да гёрюне эди. Ол оъзю де Чанаккаледе яшай, таныш-билиши кёп, бары халкъ булан яхши аралыкълары да бар. Ону да бизге хыйлы көмеги тийди, гъар-бир масъаланы чечегенде шайлы къошуму болду.

Бизин бектизив онгайлыкълары булангъы, янгы къонакъюйге ер-лещидрилер. Шонда биринчилей гиргенлерден биз болдукъ. Къонакъюйюбюзню балкону бир якъдан Мармар, бирдагъы якъдан Эгей дengizлени къошагъан Дарданеллы боязъына бакъгъанэди. Гъавасыны тазасыны гъакында суратламагъа сёзлерим де етишмей. Нече де исбайы ерлер бар экен дюнъяда деп, гъайран гёзелликлерден тоюп болмайсан. Къайда къарасанг, яшыллыкъ, тереклер, чечеклер, тавлар, сувлар. Бу бырынгъы античный девюрдеги греклени ерлери деп гъисаплана. О заманлар Абидос деп оланы аслу шагъары болгъан. 1352-нчи йыл Осман империясы чапгъын этип алгъандан сонг, Чанаккале порт ерлешген курорт шагъар болуп токтыйт.

XVIII-нчи асруда мунда чыныдан савут-сабалар эте болгъанлар. Бизге хабарлагъан күйде, Чанаккале деген аты да шондан алынгъан.

Бу бизин сыйындыргъян къонакъюйде ишлейгенлер устюбюзде туруп дегенлей къуллукъ да этдилер, тазалыкъны да

болдурдулар, ондагы нече тюрлю татывлу ашы-сувуну гъакында айрыча язма ярай.

Эртенинде биз барыбыз да билеген, дюньягъа айтылынгъан тарихи ерлерине алып бардылар. Айтагъаным, белгили бырынгъы греклени, античный девюрдеги Гомер деген язывчусу оъзюню «Илиада», «Одиссея» деген поэмаларында суратлагъян Троя шагъар, беклик болгъан ерге элтдилер. Шонда ону кюрчюлери, бир-бир тамлары, гъамамлары болгъан ерлери сакълангъан. Ону ташларыны уллусуна, къалынына къарап, бек гъайран болдукъ. Сонг да, шонда бизин эрадан алда 1200-нчюйллар Троя давлары юрюлген. Троя даву троянлыланы да, ахея къавумланы да (бырынгъы греклер) арасында юрюлген. Эсигизде бар буса, греклер бир уллу агъачат этип, ону ичине асгерлерин де гийирип, Трояны къапуларыны алдында Афина-нагъа (уйдурмалагъа гёре, оланы сыйлы Аллагыны аты) савгъат деп язып къююп гетген. Олар да инанып, шо атны шагъарны ичине гийирген. Шолайгылла булан Трояны къолгъа алгъанлар. «Троя» деген фильмде де гёрсетген шо уллу агъач ат Чанаккалені майданына, денгизни къырыйна да салынгъан.

Ондан къайры да, биз Трояны тарихин эсге салагъан музейинде де болдукъ. Олар къоллагъан савутсаба, хумалар, алтынлар, бир-бир статуэткалар бар. Тюрклер тарихи ерлени сакъламагъа бек къасткылып гъайын этелер.

Дагы да биз Денгиз музейине бардыкъ. Шонда дюньядагы бары да денгизлерде болагъан балыкълары, жымраланы, увакъ жанланы къурутуп сакълагъанлар. Шо да бизге бек таъсир этди.

Олай да, бизин тюрклер учун инг де уллу агъамиятлы тарихи агъвалатны белгилейген чарагалагъа элтдилер. Айтагъаным, Дарданеллы бөгъязын юзюп, биринчи дюнья давлары юрюлген Гелибала деген ярыматавгъа бардыкъ. Шо ярыматав учун 1915-нчи йылда тюрклени Великобританиягъа, Франциягъава

оланы якълавчуларына, Антантагъа къаршы гючлю давлары болгъан. Шо бойларда давну шагытлери гёмюлген, олагъа памятниклер салынгъан бек арив Милли паркы бар.

Шо тарихинде терен гызы къойгъан агъвалаттъа багъышлат, Чанаккале губернатору, мэри, оъзге белгили асгер күллукъчулары жыйылып, уллу эсделик чара оътгердилер. Сонг олар ярыматавуну майданында бары халкъны жыйып, бизин де чакъырып, шонда юрегибизге бек таъсир этген мавлет болду. Муфтий чыгъып, бир яхши, бек терен маънасы булангъы дуа этди. Мен оъз-оъмюрюме олай гючлю дуаны бир де эшитмеген эдим. Пачалыкъны даражасында зор алгъыш этилинди. Ахырында бары халкъны татывлу пилаву, сонг да оланы ашура деген бизин шапшигे ошагъан ашы булан къонакъ этдилер.

Бизин булан юройген гидибиз: «Бу топуракъларда, сизин гъар басгъан еригизде шагытлени сюеклери гёмюлген», – деп билдири. Гертиден де, шо ерде кёп кыргызын давлар юрюлген. Дарданеллыны ягъасында, агъачлыкъны гиччирик майданында: «Токъта ёлавчу, бу билмей гелип басгъан топуракъ, бир девюр батылгъан ердир!» – деп язылгъан.

Биз Килитбахир деген солтан Мехмет-ІФатих къургъан къалада, Чименлик деген къаладагы Дав-денгиз музейинде болдукъ, онда буссагъат дав юрюлюп турагъан йимик гыис этеген фильмге къарадыкъ. Шо музейде Мустафа Кемаль Ататюркге багъышлангъан эсделиклер айрыча ерни тута.

Шо гюн бир-бир ерлеге къарап, къагырулу давланы эсгерип къыйналдыкъ, башгъа ерлерден илгъам алып, ругъланып, ахшам къонакъюйюзгэ къайтдыкъ. Шонда Эрол бей чакъырып бизин булан ёлукъма Чанаккалені губернаторуну заместители(кёмекчиси) Хакки бей ёлдашы булан гелди. Гъарибиз булан саламлашып, таныш болду, бизин булан бирче чайлар ичиp, арив лакъыр этдилер. Огъар да Шамилни китабын, ону сураты, Тюркияны 100 йыллыкъ белгиси булангъы алтынсув бошгъап савгъат этдилер, эсделикге сурат да чыгъарып гетдилер.

Шолай таза дегенче ял да алып, Тюркияны бай тарихине чомулуп, хылылы къужурлу, янги адамланы гёрюп, Дагыстан, Кавказ тамурлары булангъы ватандашларыбыздан сююнют, бары якъдан рази къалып, ватаныбызгъагелдик. Бирдагы керен бизге бурай имканлыкъыны бергенлеге, Тюркиябызгъа алгъыш этдик.

ПАХУ ГЪАЙБУЛЛАЕВА

Насипли ёлну даймлик сапарчысы

1 июн – Яшланы халкъара гюню

Зарема Абакаровна гиччи заманындан башлап къурчакъ оюнланы ушата. Сайки, оланы ашата, авруй буса укол эте, дарман ичире, гиччи бешикге сала, оъзю билеген къакъакъланы айтып юхлата. Анасы булан къардашлагъа къонакълай бара буса да, къурчагъын да алып баарар.

Гъасили, гечелер юхлама ятагъанда да Зарема къурчагъы булан. Школагъа барагъандада да ол, муаллимден яшырып, къурчакъ булан доланагъан күйлерин эсгерип кюлей. «Билмеймен, – дей Зарема Абакаровна бизин булан лакъыр эте туруп, шагъардагъы 7 номерли орта школаны битген сонг, Хасавюртдагъы педколледжге охума тюшгеним де къурчакълардан баш аламы экен деп ойлашаман.

Педколледжни битген къурдаш къызыларымны кёплери башлапгъы класларда ишлеп башласа да, мен яшлар бавунда ишлемекни арив гёрдюм. Балики, мундагъы гиччи павлар менин яш заманымдагъы къурчакъларымны эсге сала болгъандыр.

Яшланы – гиччи павланы яшаву, оланы ич дюньясы ва табиаты Зарема Абакаровна учун яшыртгын сыр, ачылмагъан китап йимик экенге гёре буса ярай, ол ишден айрылмагъан күйде педколледжни битдирген йыл Дағыстан педагогика университетни педагогика ва психология факультетини школа чагындағы психология бёлюгүне охума тюше. Бу ерде заочно охувдан не асув бола дегенлеге: «Оър охув ожакъланы да заочно битдирип, аспирантураны да тамамлап, илму атлагъа ес болгъан кёп алимлер булан танышман», – деме сюемен. Очеркимни игити Зарема Абакаровна да педагогика университетни лап яхши къыйматлагъа битдирме бажарғынды учун оғъар дарс беривчюleri охувун аспирантурада узатмагъа таклиф этелер. Тек амма Зарема Солтангишиева яшлар булан ишлемекни арив гёре ва шагъардагъы «Восточный» деген яшлар бавунда психолог болуп ишлей. Оър охув ожакъда алынгъан мугъкам билимлени практикада къоллама бажарагъанлыгъы Зареманы юрегин бирден-бир ишге талпындыра.

2005-нчи йыл яш касбучуну гиччи оърюмяшланы реабилитация марказына (центрғы) ишге чакырылар. «Эки ерде ишлеме бек кыйын эди. Реабилитация марказда яшларда болагъан аврувланы тюрлю-тюрлю упражнениелени көмеги булан къолай этме бажарыла эди. Биз башлап яшланы аврувларын токтоташтырабыз, сонг буса аврувну къолай этивни ёлларын ахтарабыз», – дей лакъырдашым. Оъз ишин сюеген, ишине гъакъ герти берилген Зарема Абакаровна 2013-нчюйыл «Восточный» деген яшлар бавуна заведующийни охув-тарбиялав ишлөгө къарайгъан заместители болуп белгилене. Гъар гюн тарбиялавчуланы яшлар булан этилек жишелер, оланы планлары, тюрлю-тюрлю умуми чаралагъа газирленив – булар бары да Зарема Абакаровнаны гёз къаравуну тюбюндө ойттерилген ишлер. Ондан къайры, янгы гелген касбучулар ишлейген күйлер, оланы тарбиялав методиканы алдынлы къайзалары булан таныш этивде заведующийни заместителини борчларына гире.

«Оъзюгюз ойлашып къарагъыз: уюнде анасыны къанатыны тюбюндө тургъан яш оъзбашына ашап да, чечилген опурагъын гийип де бажармайгъан сабий. Биз буса ону башлап ашатабыз, гийиндирибиз, юхлама ятдырабыз, гъатта шинжагъа да олтуртабыз. Гъасиликалам, биз яшларыбызыны, ата-аналаны аманатларын, яшавгъа гъазирлейбиз. Бара-бара туруп, олар оъзбашына ашап да, опурагъын гийип де, гъатта ёлдашына кёmek этме де бажарагъан болуп къалалар», – дей Зарема Солтангишиева. – Биз оланы школагъа гъазирлейбиз. Санама, йырлама, бийиме де бажарагъан болуп къалса да, охумаязма да уйретебиз.

– Яшлар-яшлар. Олар, нени де багъана этип, эришме де, ябушма да гъап-гъазирлер. Бириси алгъан оюнчактыны уъстюнден давлашма да болалар. Олагъа психологну гёзюнден къарап не этмеге бола. Урушма герекми, урма ярамас, акъырып токътатса яхшымы? – деген сорав арагъа чыгъя.

– Муна шулай гезиклерде акъырмай, къычырмай, урушмай, яшланы тергевион бир чёп де тюгюл затгъа бакъдырма тюше.

– Масъала?

Кырда буса – учуп барагъан къушгъа, не де абзардагы гюллөге, яда башгъа тюрлю зат булан яшланы тергевион башгъа затгъа бакъдырабыз. Сонг олар эришивниу темасындан азат бола ва шоллукъда масъала оъзлююнден чечилип къала.

Арадан кёп заман гетмей, Зарема Абакаровна яшлар бавуна заведуюший болуп белгилене. Мунда ол ят адам тюгюл. Оъзу булан ишлейген тарбиялавчу болсун, тазалыкъ болдурагъан, не де оъзге тюрлю къуллукъчу болсун – кёmek тарыкъ болуп къалса, кёmek де этежек,

гъажатлы болса рагъмулу къолун да узатма гъазир, бир-бир гезиклерде буса, иш ёлдашлары булан этилме герекли ишни арагъа салып ойлаша, гъакълаша.

«Восточный» деген яшлар баву шагъарда лап да уллу деп гъисап этиле. Мунда тарбияланагъан 258 яш учун бары да онгайлыкълар болдурулгъан. Ичи-къыры тазалыкъга гюзгүдей йыртыллайгъан яшлар бавуну уллу абзары сегизге бёлюнген. Оъзтёрече онгарылгъан гъар бёлюкге къарасант, бир ёмакъ эсинге тюше. Арыгъан яшлар учун этилген гиччилик имаратлары гюмез гелген къалкъыларында елни барышын гёрсетеген флюгерлер, айрыча ишлейген шаршар, къонгуравлу геме, гюллэр – булар бары да гёзге арив гёрюнгенден къайры, гелген адамны гёңгюн де ача ва: «Мени яшлыгъым да шулай яшлар бавунда ойтген болгъай эди», – деген гъислени де хозгъай.

Зарема Абакаровна ағыллюсю Солтан сайит булан уч яшны тарбиялап оъсдюрюп туралар.

Савболашывну заманында лакъырдашым яшлар бавунда энниден сонг гёз алгъа тутулгъан этилме герекли ишлени гъакъында хабарлайгъанда: «Гюнню узагъында ишдеги адамгъа ағыллюсюн, яшларыны гъайын этме заман сама табылагъаны яхши. Олайдесек де, «Сюйген етер мураттъа» деген аталардан къалгъан алтын сёзлер дебарчы. Зарема Абакаровна Солтангишиева буса ишин сюеген, гиччилик влагъа гичиден гъашыкъ, эртенлер ишине сююп гелеген, ахшамлар уйоне сююнүп къайтагъан, оъз ишине берилген адам. Шолай адамлагъа бизде къумукълар насили дей. Зарема Абакаровна буса насили ёлну даимлик сапарчысы.

Магъаррам АЛИМГЪАЖИЕВ

ЙЫЛЛАР ДА КАР ЭТМЕСДЕЙ ЯШАГЫЗ!

30 йыл алъякъда Миллетлени Бирлешген Къуруму къабул этген къарагъя гёре, май айны 15-нде бютюндюньяда Агълюнью гюню белгилене гелген. Тек гъалиги гъаллагъа къарагъанда, Россиядан ва огъар ян тартагъан бир нече уылкелерден къайры, оъзге пачалыкъларда шо агъвалатгъа тергев берилежек дегенге инанма къыйын.

Америка ва оланы шыртына бийиғен Гюнтувш Европа бизге ачыкъ ва яшыртгъын дав юротмекни гъайында. Шодавда гъар тюрлю къайдалар къоллана. Мисал учун, Уллу Үстүнлюк булан байлавлу тарихи эсизбизни тас этгеннин бек сюелер. Сайки, Совет Союзну ва ону халкъларыны фашист елевчюлерден уыст болувунда ончакъы къошуму болмагъан деп, маълумат къуралларындан таба ялгъанланы яйып юройлер. Шо мени чагъымда йимиклекетаъсир этмей бусада ярай, магъадавну оыртенинден аман къайтгъан игит уллаталарымны таныма насиб болду, амма яшнаслуда ялгъан «ваъзачыланы» агъулу сёзлерине къаршы эм болардай гюч бармы экен?

Мунашу ерде агълю деген англав арагъа чыгъя. Бизин бары да асил мердешлерибиз наслудан-наслугъа бериле туруп, агълюерибизде сакълана гелген. Янгы тувгъан яшларыбызгъа арабыздан гетгенлени атларын къоягъан адатны да унутмагъанбыз. Шо саялы гъали де арабызда Абдулгъакимлер, Элмурзалар, Юсуплар... яшай ва кимлени атын юротегенни бек яхши биле, ягъаланы басып яв гелгенде, олар-

дан къалгъан тавакаллыкъыны да тас этмес.

Бүгүнлерде уылкедеги агълюлени, агълю мердешлени якъламакъ мурадта Пачалыкъ Думада гезикили закон гъазирлене. Шо законгъа гёре, кёп йыллар бирче яшагъан эр-къатынгъа пачалыкъыны янындан къошум гъакълар берилежек. Масала, агълю къуруп арадан 5 йыл оытгенде, («Агъачтой») 5 минг манат алажакъсыз. Бир-биригизден инжинмей инжи тоюгъузгъа ерли (30 йыл) яшасагъыз 30 минг манат берилежек. Бриллиант (60 йыл), Эмен (80 йыл), Къызыл (100 йыл) тойланы чы эсгереде турмайым. Юз йыл бирче яшагъанлар да бармы экен деген соравгъя, Азербайжанда турагъан Агъаевлени агълюсюн мисалгъа гелтирмеге ярай. Наптуллагъа 126 йыл бола, ону къатыны Балабейим эринден 10 йылгъа гиччи. Сав асру олар торунларыны торунларын да, оланы яшларын да оъсдирюп, бир-бирине аркъатаяв болуп оъмюр сюелер.

Сиюв деген гъис кёплеге берилебусада ярай, тек шону йыллар бою ким бусада сакълап болмай. Эркъатынны арасында гъыларын заманлар гетип бираз «суумакъ

да» бардыр, амма яшавну агъын да, гёгюн де дегенлей, бирче гёргенлени гыслерине йыллар кар этмей. Мен шону магъя лап да ювукъ, азиз адамларымны, атам-анамны яшавуна къарап англадым. Анам оъзю булан 65 йыл бирче яшагъан атамны сувугъан санын ахырынчы ёлuna узатагъанда: «Сен чи магъя герти дюньялагъа бирчегетежекбиздеп сёз берген эдинг», – деп, вуя-гъарай салып йылай эди. Шолай мюгълетлерде бирев де оъзюнү герти гыслерин яшырып болмай.

Дагстани артдагъы маълуматларына къарайман. Республикада гетген йыл булан тенглешдиргендө, эр-къатынланы арасында гъыларының 2,5 керенге артгъан. Шону себеплерини гъакъында айта башласакъ, лакъыр узун болур, дағы гезикке къояйыкъ. Тынч заманлар тюгюл бусада, мен бизин тизив уланларыбызгъа вакъыларыбызгъа оъзлени «яртысын», агълю черин табып, эмен, къызыл тоюна ерли насили яшамакъыны ёрайман. Агълюнью гюню къутту болсун!

АЛАВ АЛИЕВ

9 Май. Буйыл Уллу Уыстюнлюкню 80 йыллыгъын белгилейбиз. Менучун да ингде сыйлы байрамланы бири деп айтсам да ярай. Неге тиогол, Ватаныбызыны немис-фашистлерден азат этип, уыстюнлюкге етишимек учун 27 миллионга ювукъ адамыбызыны жанлары күурбан болгъан.

Тюзю, шо гюн юрегимни теренине ерли сюонч булан бирче тарланыыв, сагъыныв гыслер де елеп ала, гөзьяшларым тамагъыма тыгъыла. Айрокъда давгъа багъышлангъан кинолагъа къарасам, шону оыртенинде жанлары къыйылгъан бойлу-сойлу, исбайы уланларыбыз-къызларыбыз бир-бирлелитип гөз алдымдан оытеген ийимик бола. Оланы арасында эки де уллатамны, ювукъ дос-къардашымны гөрме, къысып къучакълама сюоп, юрегиме гъалеклик тюше.

Бир де къаравулланмагъан күйде, шончакъы ожакъгъа авур къайгъы къопдурду, нечакъы аналаны юрек майларын иритди, нечесе гиччиевланинде тарытды, нечакъы мелте ийимик, ярланы майырып алардай гючю булангъы уланланы умутларын къара топуракълагъа дёндюрдю, нечакъы олжаланы къабакъалларда, орамбашларда умутлу юреклерине арт берме къоймай къатдырды. Муна шу пашман ойлар мени шо байрам гюнде де хозгъалып, гъакитип ийбере.

Мени уллатам Умар гиччинев сабий къызы Аминнатны (мени анам), ата-анасын улланама аманат этип давгъа барма гъазирленегенде, эсделикке суратлар чыгъаргъан болгъан, гъатта шолар сама къурашмай, бузулуп къалгъан. Гъарыйыл 9 Майда уллатам Умар гелип къалса ярамаймы экен деп ойлашаман. Хыйлы керенлер ону гөзю-къашы нечик болгъан экен, кимге ошай эди экен деп эсиме геле. Уллаталарыны тизлеринде олтуруп, къучагъына сыйынып, оланы къужурлу хабарларындан таза дегенче илгъам алып, сюов дюньясында эркин күйде гезеп оьсген торунларына оразлылар, девлетлилер демеге сюемен.

Бир тирет, гюнагъаларындан Аллагъ гечсин, улланам Узлипатгъа (огъар Упакъ деп айта эдик): «Упакъ, нечик буса да бир къумукъ йыр, сарын билемисен?»—деп сорадым. Ол бек оъзюн саламатлы күйде тутагъан, юрегиндеги дертирин-къыйынын биревге де билдирмейген къатын эди. Ол соравума тамаша болуп: «Нетесен билсем де, билмесем де, о сагъа негер тарыкъдыр?»—деп мурадымны англама сюйдю. Артда мен арчылмайгъанны гъис этип, бир де эшиитмеген сарынны айтды. Шонда шулай сатырлар бар эди:

Алаша будут, увакъ чыкъ
Сирив яйым къоллагъа.
Эртен-ахшам къарайман
Сен гелеген ёллагъа.

БИР ДЕ УМУТ УЪЗМЕДИ...

Шону эшиитгенде, не буса да бир тамаша юрегим, жымырлады, бузулду. Оъзюмден пурмансыз гөзьяшларым агъылып гетди. Къарагъанда, давдан сонг 60 йыл оытген буса да, гъали де Упагъым бир де умут уъзмей уллатамны гөзлей деген ой гелди. Огъар бек языгъым чыкъты. Неге тиогол, анам хабарлагъан күйде, олар бир-бирин ушатып къошуулгъан болгъан. Ондан къайры да, уллатам давгъа гетегенде, Упакъга 27 йыл битген. Ол дагъы биревге де эрге бармады, уллатама амин күйде къалды.

Ол белгисиз тас болгъан. Гъали буссагъатда да бир ерде де аты-чуву да эшиитилмей, пелен ерде табылгъан деген хабар да ёкъ. Уллаталагъа гъасиретлигимден янгыдан: «Мени уллатам нечик адам эди, кимге ошай эди?» — деп сорадым. Ол магъя: «Олай эренлер гъали бармы экен?» — деп жавап берди, талчыкъды, ойгъа батды. «Дав Украина гъа етишген деп айта, узакъ къалмай битеежек. Ондан гелгенде акъ сыйырыбызыны да сатып, арт якъда уйлер къуарбыз?» — деп улланамын юрегинде умутну отун ягъып гетген. Шо умут ону юрегинде ахыр пусу чыкъгъанча янып турду. Бугон буса мен де умут этемен, уллатам сес берер деп къулакъасгъанман.

Мен гъаманда бизин ярыкъ яшавубуз, гележегибиз учун къочакъ күйде ябушигъан давну ортакъчыларына къарап, оъзюмни уллаталарымны гөремен, милләтин айырмайман, олардан сююнемен, къуванаман, алгъышы этемен, оъктем боламан. Барыгъызында Уллу Уыстюнлюкню байрамы булан къутлайман.

Паху ГЪАЙБУЛЛАЕВА

Юрегимде мени – Палестина...

Йыракъ ва ювукъ Палестина. Чыдап болмасдай, юргингни лап инче къылларын титиретеген тас этивлени ва къыйналывланы акъубасы. Шондагъы гъалны бизге гъар гюн дюньяны маълумат къураллары гёрсете. Газада ЦАХАЛ-ны янындан этилеген зулмуну къурбанлары, къартлар, къатынлар, яшлар артып тербей...

ДАГЫСТАН – БЫРЫНГЫ МЕРДЕШГЕ ГЁРЕ

Израилни армиясы биревню де аяマイ, бир террорчу да ёкъ адамлар яшайгъян ерлеге ракеталары булан тувра атыша. Ракеталар уча, парахат яшайгъян адамланы яшавун къыркъя, уйлени бузуп, ер булан тенг эте.

Озге пачалыкълар йимик, Палестина гъа кёмек этив гъара-катгъа Россия да къуршалгъан. Ювукъ Гюнчыгъышда болуп турғын агъвалатлагъа талчыгъып, Дагъыстан да сесленмей ягъада

къалмагъан. Уллу наиси Россияны паспорту барлагъа, олар Египетни дазусундан ольтюп болгъан ва башлап бизин Оборона министерликни ва элчихананы вакиллери булан ёлукъгъан. Тек Газадан чыкъгъанланы гъарисини онда ювукъ адамлары, дос-къардаши къалгъан. Дагъыстан палестинлилени бырынгы мердешлери бизге гёре къулач яйып къаршылады. Айрыча тергев берди, гъайын этди, олар давсуз парахат яшав нечик болагъаннаны элибизде сездилер, гёрдюлер. Дагъыстанлыланы къонакъчыллыгъына гъайран бо-

луп, гъатта бирлери гёзьяшларын токтатып болмады.

–Ерли адамлары илиякълыгъын, къашын берме гъазирлигин сёзлер булан айтма да къыйын, – дей Хамоуда Хазем Могъаммат. Ону булан бирче бары да агълюсю гелген: къатыны – Интисар Абед, къызы – Фуад Хазем ва уланы – Абдурагъман Хазем. Олар учун Дагъыстан – ойзунде парахатлыкъ тапгъан беклик, атав болуп токътады. Тек гечелер тюшлеринде гъали де дагъытылгъан Газаны гёргегенине мюкюрлюк этелер, дав ийберме сюймей...

Оъз заманында касбусуна гёре, врач Могъаммат Россияны Н. Пригородну атындагы травматологияны ва ортопедияны милли медицина ахтарывчу центрында кандидатлыкъ ишин якълагъан. Орус тилни ана тилийимик тап-таза биле. Ол бугюн де ишлеме талпына ва гъатта тегин ишлемеге гъазирмен деп масхара эте. Ағылюгюз Ватанындан айрылгъанына кант этмейми деп сорайман.

— Сиз инанмассыз, — тек биз оъзюбюзню къардаш адамланы арасына тюшгендей гъис этебиз! — деп жавап бере ол.

— Бизде къошуулгъан ағылюлер кёп, — деп узата Могъаммат, — оъз вакътисинде хыйлы ерли къызызъашлар Россияда охуйгъан палестиналы студентлеге эрге баргъанлар. Биз де Россияны мединститутларын битдиргенлер

орус маданиятгъя, мердешлеге ва адатлагъя дёнгенбиз. . Мунагъали къысмат буюруп, Россия Федерацияны анадаш Дагъыстанындашиб. Сиз оъзюгюз де тергев этгенсиздир, Палестинадан гелгенлени кёбюсю орус тилде сёйлей. Озокъда, давгъя дёнген топуракъдан бирден паражат ерге гелип къонушмакъя да уйренме герек. Онда, тарихи ватаныбызда ювукъ адамларыбыз къалгъангъя юргибиз ярыла.

«ДЕЛЬФИН» – ПАРАХАТЛЫКЪНЫ ЕРИ

Бизин учун бары да онгайлыкълар болдурулгъан, — дей Могъаммат, — тизив ашлар этиле, сахават къуумлар дайм татлиликлер, емишлербакъдырыптура. Оъзюне Салигъ Сагитов башчылыкъ этеген Магъачкъала шагъарны Киров

район администрациясына, администрацияны управляющий Патимат Зайдиевагъя, «Дельфинни» бары да къуллукъчуларына айрыча баракалламны билдиригемеге сюемен. Палестинадан гелгенлени бары да талапларын күтеген штаб къурулгъан. Оланы ишине сёз тапма къыйын. Бары да тарыкъ-герек булан таъмин этилегенибизден къайры, Дагъыстанны белгили тарих ва табиат ерлерине барабыз.

Палестиналылар дагъыстанлылар булан сюоне туруп гъакълашалар ва оъзлеге этилеген тергевге оър къыймат берелер. «Дельфинни» директору Ибрагым Алиев оланы къайсы тилевүн де яшавгъя чыгъарма къарай. Гъар ағылоню айрыча онгайлы номерлери бар, тарыкъ-герек булан толу күйде таъмин этилген. Пансионатда гъар гүон дегенлей, ДР-ни яшланы ихтиярларын якълайгъан вакили

Марина Ежова бола. Палестиналылар Марина оланы масъалаларына къаны-жаны булан янашагъанын гёре ва ону озлени инамлы якълавчусуна гысаплайлар. «Бизин уылке ихтиярлары бузулагъан халкълагъа къачан да кёмекге геле, къоруй, олагъа аш-сув, турма ер бере. Мунағали де биз палестина халкъны вакиллерине табылмай къалмажақъбыз. Иш булан таъмин этежекбиз, билим алма сюегенлөгө бары да охув идараларыбызын эшиклери ачыкъ. Олар гючлю ругъу булангъы адамлар, тек давларявлар ватанындан айрылма борчлу этген», – дей М. Ежова.

– «Дагъыстанда олар давну акъубаларын унутма болажакъ. Оланы ерлешдирив, яшавун күйлев булан байлавлу бары да масъалаланы оыз тергевюме ала-ман», – деген эди Республиканы Башчысы Сергей Алимов. Шо гъакимият булан байлавлу къайсы къуллукъчуна да ёл гёrsетивчю, ишине, тапшурувлагъа жаваплы янашмакъыны эсine салагъан сёзлөр, – деп эсгере М. Ежова. – Палестинадан биринчи гелгенлени къаршылайгъанланы арасында мен де бар эдим. Шо гюнге бары да зат алданокъ гъазирленген эди: дарманлар, ашамлыкъ маллар, опуракъ. Яшлагъа психологланы янындан кёмек этилди. Гъали олар бизин къонакъчыл республикабызда мекенли орун тапды десе де ярай. Башлап олар 50 адам бар эди, гъали бизде 200-ге ювукъ палестиналы турал.

Могъаммат эсге алагъан күйде, озюнью агълюсю башлапгъы гюнлерде ахыры не болар деп гъалеклене эди. Амма ерли адамланы янашагъан кюоне къарап, бек сабур болдулар.

– Бизин ёлубуз нече де къынылды эди. Бугюн Палеситанада болуп турагъан агъвалатлар бизин халкъны толу күйде дагъытывгъа бакъдырылгъан. 10 мингден де артыкъ яшлар оылген, бир мингден артыгъы бузулгъан уйлени тюбюнде къалгъан. Бизин къабул

этген Дагъыстангъа, Аллагъ рази болсун! Мен Болгарияда, Россияда охугъянман ва кёп къурдашларым къалгъан эди, – деп хабарлай Хамоуда Хазем Могъаммат. – Мени агълюм къанлы агъвалатланы ортасына тюшген эди. Газадагъы Жабаль больницидан травматология бёлюгюне башчылыкъ эте эдим. Кёп адамны оылюмден къоруй туруп, озюм де яралангъан эдим, тек ишимни къоймадым. Узатып турдум. Агълюм Интисар айланада болуп турагъаны гёргюп, Россиягъа гёчме таклиф этди.

Шо заман олар Россияны элчиханасына арза язып бергенлер. Олар бу агълюгэ Газадан чыкъмагъа кёмек этген. Сабур-саламатлы Интисар бизин лактырыбызгъа сёз къошмай, тынглап турду. Янгыз агълюсюнү бир затда да гъажатлыгъы ёкъынайтды.

ГЕЛЕЖЕКГЕ РОССИЯ БУЛАН

Эр-къатын тавлар элини чагъын, ерли халкъланы къона-къыллыгъын, озлеге бакъгъан якъда юреклери ачыкъ ва сиюв булан толгъанына мюктор болалар ва ушаталар. Орус тилни озлени экинчи тилине гысаплай. Шону булан биргэ оыз миллетини биринчы мөрдешлерин ва адатларын унутмайлар.

– Бизин бары да зат тергевюбюзню тарта, – дей олар, – Биз кёп иштагъланып, Дербент булан таныш болдукъ, озлеге минг йыллар болагъан дагъыстанлы юртлагъа бардыкъ, оланы тарихи бизин озюбюзню ватаныбызын тарихине бек ошашлы геле. Олар эки пачалыкъны ватандашлары экени саялы дазудан пуршавсуз чыкъгъан. Шону булан къанлы давдан къуттулагъандан къайры, Россияда касбусуна гёре ишлемеге де болажакъ. Тек Могъамматны юреги парахат тюгюл. Онда, Палестинадагъы лагерлени бирисинде ону 73 йыллыкъ атасы къалгъан.

Палестинаны гележегин нечикъ гёресиз деп сорайман. Ол шос-

сағыат жавап берсе. Палестинаны озюнью айрыча пачалыгъы болмагъа герек. Шо гъакъда ООН-ны Ассамблеясы 1947-нчи Ыылда къарар къабулэтген. Палестинаны эки пачалыкъга бёлмек – арап ва жугъут пачалыкълагъа. Артындагъы Ыыл Израилни харлысызлыгъыны гъакъында дагъы Декларациягъа къоллар салынгъан. Дюнья картасында алда бир де болмагъан жугъут пачалыкъ туулунгъан. Артындагъы гюнокъ арап-израил дав башланды. Шо вакътиде 1, 4 миллион палестиналылардан 800 минги оыз топуракъларындан къувалангъан эди. Израилни дазулары буса бир нече керенге артды. Арап миллетлени лигасыны къарапы булан Палестинаны азат этивнү айрыча къуруму къуралду. Тек, гъакъыкъатда, шо къурумну ерлер булан байлавлу масъалаланы чечме бир гючю де ёкъ эди. Янгыз 90-нчы Ыылланы башларында Израил Палестинаны администрациясына бир тюрлю увакъ ишлени чечмеге ихтияр берди. Амма шо да эки де халкъны арасына парахатлыкъны салмады.

– Арап дюнья давну сюймей, – дей Могъаммат, – тек Американы Бирлешген Штатлары шо къаршытурувлагъа болгъан чакъы кёп уйлекелени къуршама къарай. Шону булан биргэ дюньяда разисизликлер, айрокъда бусурман жамаатланы арасында арта. Билемисиз, эки бёлүнгөн Палестинаны автономлугъу-бизин учун сав болмайгъан къуру къанайгъан яра. Россия, озокъда бизге кёмек этип болар эди. Инг алдын къайсы тараапларда да сёйлешивлер юрөлсө де – Палестинаны янын тутмакъ, бузулгъан шагъяларыбызын янгыртывгъа къошуулмакъ. Лап аслусу буса – мени халкъым нечакъы замандан берли умут этеген Палестинаны харлысыз пачалыгъын къурууда болушлукъ этмек...

Айшат ТАЖУДИНОВА

Сююв

ва кѣйчылар

Он етти йыл чагъыма етишгенде, мени геолог болма алтын умутум бар эди. Бырынгъы деңворлерден къалгъан аламатланы ахтармакъдан дагъы не зат къужурлу болар деп ойлаша эдим. Ондан къайры, палаткалар, янагъан отлар, гитара да согъулуп чалынагъан йырлар...

Гъар гиччи ташда мен эжелги заманлардан къалгъан яшырылгъан сырны гёре эдим. Бир-бирде чи оъзюм де ёкъ ерден шоланы гъакъында гъар тюрлю хабарлар чыгъара эдим, тынглама барлагъа да айта эдим. Юртну айланасында мен бармагъан ер къалмады, «тарихи сапарларыма» оъзге яшланы да къуршама къарай эдим.

Огъ, хыйлы сёз къапаслар алдыкъ! Магъа, дели башлыкъ ойланы авторуна ва сиптечисине этилинеген танкъытны ва айыпны арты-алды ёкъ эди. Ахшамлар биз аранланы артында жыйылып, оъзюбюзню яшыртгъын гъазирленеген геология экспедициябызгъа байлавлу лакъыр эте туруп, гечеорталар болгъанча къала эдик.

Патина апайгъа Белоруссияны бир бойларындан гелген торуну Серёжа бизге герти геологлары сакъаллары болмаса ярамай деди. Сакъалсыз сиз шорпачыларсыз деп де къошду.

Бизин арабыздан лап гиччиси он йыллыкъ Зузук масъаланы лап тынч чечилеген къайдасын таклиф этди: гъар гюн сакъал юлюме ва бетге сари май сюртүп турмагъа тарыкъ. Ону анасы къызларыны башында тез тюклери оъссюн учун шолай эте эди. Оъсме де оъсе эди.

Биз герти ва тергелген дегенлей «геологлар» сегиз адам бар эдик: учь къызъяш ва беш уланъяш.

Муна шолай гъар гюн яшыртгъынлай сакъал юлюй эдик ва бизин къурутырналгъан бетлеребизден ачыгъан сари майны ийиси геле эди.

Бары да ишлерибизни бирев де билмейген күйде этмеге къарай эдик. Тек бир гюн Зузукну анасы къызы сакъалын юлюйгенин гёрюп къоя.

Шумай баживню эшик артында гыюрметли ерде инче, иелеген чубугъу токътап бола эди. Яшлары шо чубукъын сигърулу гючю бар экенни яхшы биле эди. Анасыны къолунда гёрсе, бек къутургъаны да шоссагъат тына эди. Къарагъанда, бу гезикде сигърулу чубукъ оъзюно ишин этген – Зузук бизин барыбызында атларыбызында да не ишлер этегенибизни анасына айтгъан, бары да сырларыбызын ачгъан.

Арадан ярым сагъат гетип, бизин аранланы артына не ерде не затыбыз яшырылгъаны жамаат биле эди. Шонда мени атамны шонча излеп табып болмайгъан гиччи балтасы, Камалдин анасындан яшыртгъын абзарындан гесип алгъан опуракъ илеген аркъаны, Серёжаны улланасы сыйырны савагъанда багъанагъа байтайгъан аркъаны, уллу ашбаз китап, шону кёмеги булан Кубра бизге сапарларыбызыда ашлар этежек эди. Ондан къайры, спичкалар, туз, шекер табылды.

Бизин устьюбюзден бары да юрт кюлей эди.

Магъа адатлы күйде чыдамлы ва рагымулу анамдан биринчилей къапаслар тийди...

Биз бираз сабур болдукъ, гюнде он керен сама уллулар булан саламлаша эдик ва гъакъ юрекден гъёкүнегенибизни гёrsете эдик.

Сакъаллар да оъсмеди, айрокъда къызъяшларда...

* * *

Школаны битдирип, мен Ленинградгъа гетдим, онда мени эркъардашым охуй эди.

Магъя тав институтлагъа багъып къара- ма сама ихтияр берилмеген эди, шо саялы темиркъазыкъ тахшагъардагъы пачалыкъ университетини...геология факультетине тюшдюм.

Тюзюн айтгъанда, мен охувум булан макътанма болмай эдим, тек нечик буса да университетни битдирме сюе эдим. Неге тюгюл, дипломсуз къайтсам, шону менден атам-анам гечмес эди.

Бешинчи курсда Текстильный институтну студенткасы Ира булан таныш болдум, мен къумачлар булан сагъатлар булан доланма бола эдим. Шоланы дизайны, гъазирлейген ва бояйгъан кюю менде уллу иштагълыкъыны тувдира эди. Гъаран-балагъыа университетни битдирип, Текстильныйгъа тюшдюм. Ата-анамны сююнмекликни дазусу ёкъ эди. Гъали сама къызы геологланы чёкююн ташлап, герти къатынгиши алатны – къайчыны алажакъ. Гъатта анам магъя бек багъалы тюрк къайчылар сатып алды ва Ленинградгъа бара- гъан хоншу къатындан магъя етишдирди.

Гелди, етишдирди, сюйдю...

Сувукъ, зек бетли йимик гёрюнсе де, курьер масхараны да билеген бек къужурлу адам болуп чыкъды. Мен ону булан яша- вумда шонча бир де кюлемегенмендир...

Дёрт йыл биз ёлугъуп турдукъ. Мен шоссагъат англадым – «ол мени адамым, ругъума ювукъ ва бары да якъдан инамлыкъыны тувдира. Биз дос-къардашны янын- дан этилген хыйлы къаршылыкълагъа да къарамай уйлендик. Эрим дайм гъайымны эте эди ва обзомде гъис этмейген кюйде, къутургъан къызгесекден сюйкюмлю, саламатлы къатынгъа айланым. Тюзю, мен шогъар тамаша болдум, уьстевюне, мен ону къайсы тиштайпагъа да гюллей эдим.

* * *

Мен арив тиге эдим

Бир гезик мени булан бирче охуйгъан къурдашым Канададан магъя авур гёк тюс- деги юн къумачны алып гелди. Мен шондан сюйгениме костюм тикме токъташдым.

Лап тарыкъ затны гъазирлеп, мен эки жума айрылмай ишлеп турдум. Къыйы- шывлу тюймелер тапгъанча бирдагъы он гюн гетди. Ахырда шолар да табылды – ор- тасында арсланкъапланнны башы булангъы

гюмюш тюймелер. Костюмгъа багъана тапма къыйын эди ва эриме бек къыйыша эди.

Шо йылларда ол Солакъда сув милицияда къуллукъ эте эди. Февраль айдагъы къатты сувукълагъа да къарамай, ол ишге янги костюмун гийип барма токъташды. Бек гъасирет эди шону гиймеге.

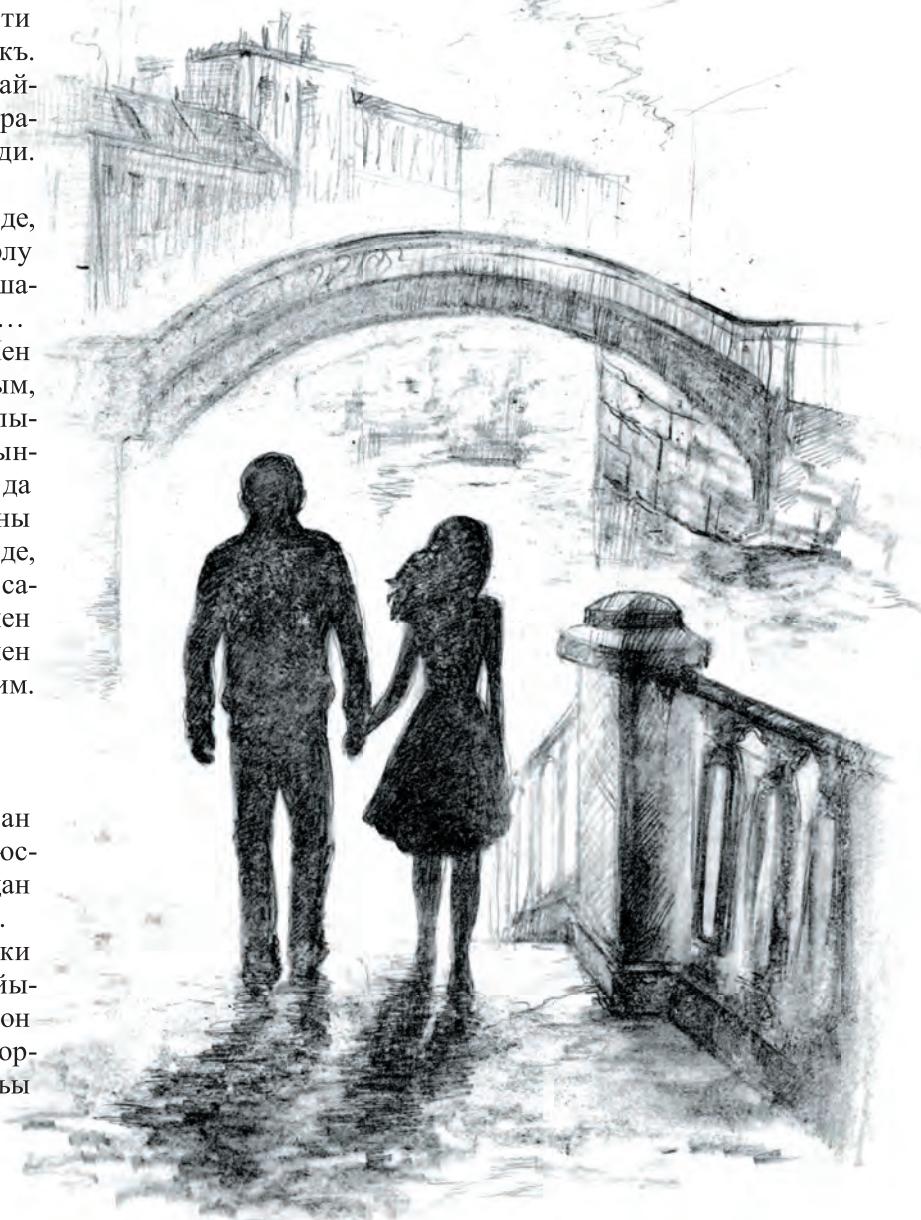
Денгизде болгъан тюрлю къувунлу себеплеге гёре, огъар Солакъда бир нече гюн къалмагъа тюшдю. Биз тойдан сонг шонча узакъ замангъа биринчилей айрылгъан эдик, мен ону бек сагъынгъан эдим.

Арадан дёрт гюн гетип, ахшам ол зенг этди ва бугюн де уйге гелип болмажагъын билдири, амма мени тавушумда пашман гъислени эшитип, магъя ону янына гелме таклиф этди.

* * *

Посёлокгъа гиреген ерде мени машини булан ону гъайдавчусу къаршылады. Ол гезикили керен денгизде къувунлу гъал тувулунгъанын ва магъя милиция бёлжюн алдында къаравуллама тюшежегин англатды.

Арадан бир сагъат ойтгендир. Мен бек уышюдюм. Ялкъып, не этегенни билмей, эримни къачанда янында охума китабы бола эди деп, артдан созулуп машинни багажнигин ачдым.

Ичинден Драйзерни ер-ери йыртылгъан романын тапдым. Алгъасамай, китапны ачып къарайман. Бирден япыракъланы арасындан кагъыз гесек тюшүп гетди. Къолума алгъанда, шоссагъат «мен яшгъа токътагъанман» деген сёзлер илинип гетди.

Барысын да охумай ким чыдар эди?

Кысгъача маңнасын айтгъанда, Исмайыл нажжас, эгер де ол туважакъ яшгъа къаршы буса, ону уйдеги «темтек тавугъу» бары да затны билежек...

Исмайыл – мени эримни паспортундагъы аты, шону янгыз сувукъ адамлары билелер. Яш заманында ол бек авругъан болгъан ва адатгъа гёре, ону атын алышдыргъанлар. Ойлюмден къутгъарылгъан Магъаммат документлерде Исмайылгъа айлангъан.

Мен болгъан ишге тюшүнген сайын, гъалым бузукълаша эди, дюнья бёттөбен айлангъандай йимик эди. Гёзьяшларымны токътатып болмай эдим, сонг юрегимни ачув гьислер къуршады. Ичимни лап теренлеринден кёп къабатлы сёгюш сёзлер чыгъа эди, гъатта оланы бар экенин алда билме де билмей эдим.

Башлап машинни яллатайым деген ой тувду. Экинчилей, ичинде нени сындырма, бузмаболабусам сындырмакъ. Ичинде авур затны излеме урундум. Сонг гёзлери костюмгъа илинип гетди...

Шоссагъат не этежегимни англаидым.

Шалбарланы алыш, тишлерим булан йыртма башладым. Йымышакъ юн къумач тынч йыртыла эди, тек костюмну нече де къыйын эди. Сумкамдагъы къайчы эсиме тюшүп, шоланы чыгъардым суверуп. Къайчыны мен устагъа билеме бермеге сюе эдим.

Бираз заманны ичинде мени бир айлыкъ яратывчулугъум хаптагъа айланды.

Мунгайгъан гъалымда сувукъ буздай, машинни ичинде олтур уп: «Къарадагъы, шу къайчылар булан башлангъан эди шолар булан битме де битди», – деп ойлаша эдим.

* * *

Посёлокну къарангы орамын етишип гелген уазикни фаралары ярыкъ этди. Бир сагъат алда мени сюеген эрим болгъан эргиши машинден чыгъып, устьюме чабып гелип, магъа костюмну да алыш, артымдан юрю деп къычырды ва мен чыкъганча да къарамай, бинаны ичине гирип гетди.

Бираз токътап, ол айтгъанны этдим.

Олбашындан аягъына ерли сыкъымасув кюонде кабинетни ортасындагъы электрорадиаторну къучакълап токътагъан эди. Ону устюнден бир токътамай сув агъа эди.

Уышомеклигинден къартыллай туруп, ол гемеси ягъадан ювукъда батылгъанын нечик де англатып болду. Олар гъаран къутулгъанлар.

Магъа олар чы оълме бола эди деген ой етишгенде, сан-саным титиреп гетди. Мен шоссагъат ичимден

огъар «яшгъатокътагъан къатынында, уйдеги темтек тавукъын да» гечдим.

– Костюм къайда? – деп сорады ол.

– Къайсы...

Мени тер басып ийберди, сонг сувукъ сындырма...

«Ол авруп оъллежек... шо мени айбымдан болажакъ!» – деген ойлар юрегимни чыдамасдай гюйдоре эди.

– Исмайыл, машинден мени костюмуму алыш гел, – деди эрим кабинетге гирип гелген ёлдашына. Ол къуру опуракъланы гийип битген эди.

– Имраныч, мен шонда янгыз шу затны тапдым. – Исмайылны къолунда костюмдан къалгъан гесеклер салангъан эди.

Эримни бирден алышынгъан бетине къарап, орта асруларда йимик жазаласа да, мен этгениме мюкюр болмажагъымны мекенли биле эдим.

Исмайыл къуру опуракъ излеме гетди, биз янгыз къалдыкъ.

– Сен...? – бир тамаша тавуш ва аралгъан гёзлери булан сорады ол.

Эринлеримни бек къысып, тюгюлмен деп башымны чайкъадым.

Магъа огъар бирден бек языгъым чыкъды ва уялдым, гъатта йылап да алдым.

– Сабур бол...Англат, не болгъан эди?

Мен бетимден бюлдюр- бюлдюр агъылагъан гёзьяшларымны сибирмей, огъар шо китапны ичинден тюшген кагъыз гесекни узатдым.

– Гъей, сени кюлкүнг хоншу орамгъа эшитиле! – деп Исмайыл гирип гелди.

– Сагъа мени батылтма аз йимик, къатынындан айырма къылдан- къыл къалдынг. Китапханангны яллат, къатынынг, балики, охума сюер, – деп кюлэй туруп, эрим огъар шо кагъызыны узатды.

– Уф...мен шону излемеген ер къалмады, къатын табар деп къоркъа эдим...

Уялгъандай, Исмайыл кагъызын шоссагъат гиччи гесеклеге йыртып, чёплюкге ташлады.

Шо бизин биринчи эришивибюз эди, дагъы да мекенли айтсам, мени эришивиом эди, неге тюгюл, эрим мени бир сёз булан да бетлемеген. Амма шондан сонг ол масхара этипми яда гертиденми: « Сен бек къоркъунчлу къатынсан», – дей бола эди.

Озокъда, ол малайик тюгюл, тек ол бир де оъзунде шеклендердей себеп бермеген.

Бир-бирде оълтюрер эдим душманны, машинин де яллатар эдим деп эсинге геле, тек кёбюсю гезик – гюрмет этемен ва сюемен. Ол герти эргиши – тавакаллы, йымышакъ юрги булангъы чомарт адам.

P. S. Мени яшавумну бүс-бүтюнлей алышдыргъан къайчылагъа айрыча ва даймлик баракалла билдиремен.

Бика АЛХАСОВА

Женщина Дагестана

2/2024

На кумыкском языке

Учредитель:

Агентство информации и печати
Республики Дагестан.

Главный редактор

Х. А. ШАМИЛОВА

e-mail: J-dag@mail.ru

Редакционная коллегия:

заместитель главного редактора

С. Х. БУЛГАЕВА

ответственный секретарь

Н. М. КЕРИМОВА

редактор русского выпуска

Г. Х. АСАДУЛАЕВА

редактор аварского выпуска

Б. Ш. МУХИДИНОВА

bahu4@mail.ru

редактор даргинского выпуска

П. Г. ВАГИДОВА

редактор кумыкского выпуска

П. Х. ХАЙБУЛЛАЕВА

редактор лезгинского выпуска

Н. Н. ИБРАГИМОВА

e-mail: shikhnabieva1981@mail.ru

редактор лакского выпуска

А. Ю. АБДУРАХМАНОВА

e-mail: delia25@mail.ru

редактор табасаранского выпуска

С. М. ИСРАФИЛОВА

Корреспонденты:

А. ТАЖУДИНОВА,

В. РАТЕНКОВА.

Заведующий редакцией

С. М. ГАМЗАТОВА

Художественный редактор

Г. А. КУРБАН-АДАМОВА,

e-mail: guleymat@mail.ru

Адрес редакции и издателя:

367018, Республика Дагестан,

г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.
e-mail: j-dag@mail.ru

Журнал отпечатан в типографии:

ГАУ РД Издательский дом «Дагестан».
г. Махачкала, пр-т Насрутдинова, 1а.

Телефоны редакции:

65-00-36, 65-00-37, 65-00-39, 65-00-40.

Официальный сайт журнала «Женщина
Дагестана»: женщинадагестана.рф

Дата выхода в свет 17.04.2024 г.

Формат бумаги 60 x 841/8.

Объем: 5, 5 печ. л.

Заказ № 0402. Тираж (3418) 672 экз.

Журнал для семейного чтения. Издается с 1957 г. Выходит на аварском, даргинском, кумыкском, лакском, лезгинском, русском, табасаранском языках один раз в два месяца.

Свидетельство о регистрации СМИ ПИ № ТУ05 – 00429 выдано Управлению

Федеральной службы по надзору в

сфере связи, информационных техно-

логий и массовых коммуникаций по

Республике Дагестан.

На обложках:

I – Аида Акавова, предприниматель,

благотворитель, общественный деятель;

II – Работа И. Хумаева;

III, IV – Работы М.-К.М. Юнисалау.

Элини йыраву

А. Тахо-Годин атындагы Милли музейни маданият центрында «Магъаммат Юнисалау. Элини йыраву» деген выставкасы өтгерилилди. Выставка авторнұ Милли музейни ва Дагыстан инчесаният музейни жыйымларындан алынған ишлери салынған ва белгили художникни яратывчулукъварислигитолукойде сураттай деп айтмады ярай.

Коллекцияны аслам яны – 1932-нчи йылда Дагыстанны тав юртларына этилген чебер-адабият экспедициясында тувлунгъан материаллар. Маданият ярықъландырывчы ишчи сапаргъа художниклер: М. Юнисалау, М. Жемал, Ю. Моллаев, шаир А. Гъажаматов ва язывчы Р. Фатеев бакъдырылған эди.

Художникни эки тюгүл айры выставкасы болмагъан, бириси – 1967-нчи йылда, бирдагъысы арадан он йыл өтпөл – 1977-нчи йылда. Юнисалауна яратывчулугъу музейлерде узакъ заманлар янғыз бир нече суратлары булан гөрсетиле эди. Не музейлер, не Художниклени союзу, не инчесаниятны ахтараған касбучулар ону бүтөн жамиятгъа уллу художник гысапда ачыкъ танытмагъан. Ондан къайры, ону педагогика чалышыву да тергесиүз къалгъан.

М. Юнисалау 1937-нчи йылдан башлап оъзбашына чалышагъан жағыл художниклер булан ишлей эди, оланы тавлагъа алып бара эди, изостудиягъа башчылыкъ эте эди. Оъзю охувчуларын чебер идарагаты тюшмеге гъазирлей эди, гъатта гъарисин Тбилисидеги Чеберакадемиягъа узата эди. Эсли чагъына ва тюрлю аваралары көп экенге де къарамай, устьюне насиғыт алма гелгенлөгө заман таба эди. Дагыстанда яш йылларында М. Юнисалауна студиясына юрюмеген художникни тапма къыйын. Ол охутгъянлардан: Салават Салаватовну, Магъамат Юнисалау, Абид Азизовну, агъя-ини Сунгурловны, Башир Увайсовну, Гъажи-Мурат Алихановну ва шолай көп оъзгелени эсгермеге ярай.

Юнисалау яшавунда гъар тюрлю-къуллукъларда чалышгъан. Музейни директору болгъан, давнү йылларында Буйнакскидеги Сталинни уйымзейин янгыртгъан. Яшлагъа дарс берген, къумукъ ва «Дагестанская правда» газетлерде ишлеген.

Юнисалауны Милли музейде өтгерилиген выставкасы бизге генг, эркин күйде ону яратывчулугъун билмеге имканлыкъ бере. Авторнұ асарларындан таба Дагыстанны лап четим ва аз ахтарылған 1920-1930-нчу йыллардагы яшавун ачыкъдан гөрмеге бола.

Музейде авторнұ 300-ден де артыкъ ишлери жыйылғын: графика, живопись, скетчлер, китаплар учун суратлар, карикатура, шаржлар. Музей ону фотоишлерин де табар дегенге инамлыкъ бар.

Биринчи залда – Юнисалаунынг беңгили асарлары: «Магъамут уйнью ичинде», «Иырчы Къазакъ Сибирге барагъан ёлунда» ва башгъалары ерлешдирилген. Магъаммат Юнисалау – Магъамуту ва Къазакъны поэзиясында тарбияланғын ва оъсген. Ону атасы Магъамут булан къурдашлыкъ юрюте эди. Коллекциягъа язывчуланы, шаирлени, гъар тюрлю заманлардагы айтывчуланы суратлары гиририлген. Гъалиги экспозицияны оъзеги – художникніяратывчулугъун алда белгисиз яда аз белгили болгъан янларын гөрсетив.

Гезикли зал Юнисалауны яратывчулугъуну якъыларыны, гъатта ону яхши таныгъанланы да тамашаға къалдыраҗакъ. Мунда художникни карикатура, булан таныш болма бола. Къыйынлы 30-нчы йылларда ол жамиятта чебер инчесаниятгъа бакъгъан якъыда тувлунгъан къаравлардан өтпөл, оъзюн янғыз мердешли темалары буланғы живописецден къайры, пагъмулу карикатурист гысапда да таныта. Ону учун карикатура, умуми инсанлыкъ кемчиликлени, гъатта къадилени бир-бир пышдырыкъларын гөрсетмеге бес агъамиятлы эди. Ол мадрасада охума сюймеген, адатлы школагъа юрюме башлагъан. Шонда муаллимлер билимли адамлар эди ва ону сурат этивюн якълай эди. Атасы буса оғъар сурат этмеге къоймай эди, гъатта тынгламагъан деп, тақъырлар гысапда къаранғы аранны ичинде япгъан болгъан. Арадан бир нече сағыт өтпөл, эшигин ачғанда уланы аранны бары да тамларына көмюр булан гъар тюрлю суратлар этгенин гөрген.

Юнусилау М.-К.М. (1907–1975) Ирчи-Казак, холст, масло, 52x86 см

Юнусилау М.-К.М. (1907–1975) Махмуд в сакле, 1958 г. холст, масло, 88x110 см

Юнусилау К.-М. М. Полдень, 1989 г., картон, масло, 47x42 см, КП-12638, Ж-664

ИНДЕКС ПМ818

6+

Цена свободная

